ئێزديەكان لەنێوان مەنگەنەى مۆدێل و ڕەوشتلێژيى دوكتۆر عبدالواحدەكان دا.. هيوا محەمەد ئەمين

لە دونيا و ئەدەبياتى فەلسەفە دا ، دوو دياردە ، خەسڵەت و تايبەتمەندى ، دوو بنەما و كۆڵەكە ى بنچينەيى هەن ، كە ڕۆڵێك ى گرنگ لە فراوانكردن و قوڵكردنەوە ى دنيا ى مەعريفە ، ڕاستيى (حەقيقەت) ، ديدگە ، بيركردنەوە ، تێڕامان و جيهانبينيى كۆمەڵگە ى مرۆڤايەتيى دەگێڕن ، ئەويش دياردە ى گومان و پرسيارە ! گومان فەلسەفە ى بەردەواميدان بە ژيان و گەيشتن بە ڕاستييە ، مرۆڤ تاكو خاوەن ى گومان نەبێت ، ناتوانێت ڕابپسكێت و لە بەستەڵكبوون ى بيركردنەوە ڕزگارى ببێت ، دواجار ئەوە گومانە كە هێزێك بە مرۆڤ دەبەخشێت كە بتوانێت بەهۆيەوە دەستى بە ڕاستييەكان بگات . پرسيار بەڵام ڕەنگدانەوە ى جۆرێك لە هۆشمەندى و پێداويستيى فيكريى ، زيهنيى و هەرقۆناخێك ى ژيان ى مرۆڤايەتييە ، قوڵتركردنەوە و فراوانتركردن ى دنيا ى گومانە . لەم ڕۆژنە و دەروازەيەوە ، دەمەوێت بچمە نێو ڕوداو ى ناڕەزايى و خۆپێشاندانەكان ى 27 . 4 . 2023 ى شار ى (شنگال) ەوە ، بەڵام پێش ئەوەى پەيڤێك لەوبارەيەوە بدەم ، پێم باش و پێويستە كە لە ڕۆشنايى دنيا ى ئيمان ، گومان و پرسيارەوە تيرۆژە تيشكێك بخەمە سەر ئەو ڕوداو و پرسيارانە ى كە پەيوەستن بەم بابەتە ، تاكو وێنەيەك ى گەشتر و ڕوناكتر بدەين بەو ديمەنانە ى كە زۆرێك لە مەلا ، بانگخواز و ئيسلاميستەكان هەوڵ ى شێواندن ى دەدەن .

كەسێك دەشێت ئاييندار بێت ! بەڵام مەرج نيي□ ئيماندار بێت ، پێچەوانەكەيشى هەر ڕاستە . جيهان ى ئيمان و ئايين لە زۆر ئاست و ڕوبەر دا دوو دنيا ى ئاراستە و ئاقارجياوازن ، كە هەريەكەيان بەشێوازێك ى جياواز كاريگەريى دەنوێنن و مرۆڤ دەگەێننە دوو ئامانج ى جياواز . ئيمان لە پانتايى ئامانج ، چەمك ، مانا و دنيابينيى خۆى دا بۆ بوون ، ڕەوشت ، نرخ ، شكۆ و پايە ى مرۆڤ ، بەرفراوان و بێكۆتايە كە سيفاتێك ى سروشتيى وگەردونيى تێدا بەرجەستەدارە كە لەوێدا دۆزى مرۆڤ و زاتى مرۆڤ دەبێتە ناوەند ، چەق (سەنتەر) ێك ى گرنگ و مانادار بۆ ژيان ، بۆبوون و كۆى دۆز

و ف□لسـ□ف□ مر□قایەتییەكـان ، لەوێـدایە ، كە مـر□ق ل□ □امـان ،
تێڕامان و بوونێك ی ناوچەییەوە دەبێتە بونەوەرێك ی گەردونیی و
پاشان ئاوديو ی پڕۆسە ی بەدنيابوون دەبێت ، واتا گەڕانەوە بۆ
سـروشتی خۆی كە فەلسـەفە ی مر□قبـوونە . ڕێگە ی ئیمـان ڕێگەیەكـی
دورودرێژ ی پڕ لە گومان ، دڕدۆنگیی ، پرسیار ، سەختیی ، دژواریی
و هەڵدێرانە ، هەروەها ڕێگەیەكی پڕلە ئازار ، ڕەنج و ماندوبوونێك
ی زۆرە كە مـر□ق ل□پێنـاو ی بەدەستهـێنان ی حەقیقەت ، ڕەوشـت و
ویژدانێكـی بال□ـاتر، ژیانێـك ی ڕونـاكتر و ڕامانێـك ی بـاشتر دا
بەپێویست ئـازار دەكێشێـت و دەچێژێـت ، واتـا ئیمـان لەڕێگەی
ئەزمونكردن ی عەقڵ و گۆشكردنی دنیای گیانپەرۆشیی (ڕۆحانیی) ە
وە دەگاتە دوالـوتكە ی بەرزترین ڕەوشت ، ویژدان ، ڕاستیی و دواجار
بوون بە بەشێكە لە كۆی سروشت و سیستەمێك ی گەردونیی ، واتا لەوێ
دایە كە مر□ق ئاودیو ی دنیا ی ئاژەڵیی خۆی دەبێت و لە دواهەمین
وێستـەگە دا فەلسـەفە ی مر□قبـوون لە نـاخ و زات ی مـر□ق خ□ی دا
ئەزمـون ی مر□قـایەتیی خۆی دەكـات . كۆی ئەو ڕەگەزە گرنـگ و
بال□تییانە ی كە ئاماژەم پێیان دا ، دنیا ی بوون و وێنا ی خۆیان
لەسەر پەیژەیەك ی شەقوشڕ ی دنیایی و غەریزەی ئاژەڵیی بەرجەستە
یان بینا كردووە . مر□ق ب□ مەبەستی گەیشتن بە دنیا ی ئیمان و
ئامانجێـك ی بال□ـاتر لە فەلسـەفەی ڕەوشـت " ئێتیـك " ، هەـست ی
مر□قـایەتیی وفەلسـەفە ی مر□قبـوون ، لێبڕاوانە ولەژێـر سـێبەرو
پەیڕەویـی ژیریـی (عەقڵ) و ئیـرادەیەك ی ئـازادانە دا ئەو پلانە
دەبڕێت و لە دواهەمین پلە دا ئاودیو ی دنیایەك ی نوێتر دەبێت ،
دنیایەك كە تیای دا دەستی لە فەزیڵەتێك ی ئەخلاقیی ، جوانترین و
بال□ـاترین ڕەوشـت و ویـژدان گیردەبێـت ، واتـا پڕۆژە ی ئیمـان
پڕۆژەیەكە بۆ بال□ابردن ی هۆش ، بیر ، ڕەوشت و ویژدانی مر□ق ، ك□
لەدواجـاردا كـار بە دۆزینەوە ی یەزدان و دروسـتكردنی مـر□ق ی
یەزدانیـی كۆتـایی دەهێنێـت · لەدواجـار دا ئیمـان پرۆسـەیەك ی
درێژخایان ی تاكەكەسیی و جۆرێك لە دیاردە ی هوشیاریی و خواست ی
بنیاتنان ی ئیرادە ی بال□ا و ئازادە لە مر□ق دا ، سەرئەنجام ئیمان
هێزێك ی ڕوناكیی بەخش و توانا بەخشە كە تەكانێك بە مر□ق د□دات تاكو
ئاودیوی دنیایەك ی فراوانتر ، ڕوناكتر ، نوێتر ببێت ! لەم بازدان
و ئاودیوبوونە دایە كە سەرەتا ی چیرۆك ی فەلسەفە ی مر□قبوون و
مر□ق ی □استەقینە سەرهەڵدەدات و دەستپێدەكات . لەم دەستپێكەوە ،
واتا لە دەروازە ی گەیشتن بە فەزیڵەت ی ئەخلاقیی و ویژدان و ڕەوشت
ی بەرز و بال□اوە كە تەنیا پێناسەیەكە بۆ جیاكردنەوە ی مر□ق ی باش
یان خراپ ، دەخوازم چەند وشەیەك سەبارەت بە ڕوداوك□ ی شار ی
شنگال بنووسم .

شاراوە نیە ، کە لە سەردەم ی دروستبوون و سەرهەڵدان ی یەکەمین فەرمانڕەوایی خەلافەت لە ئیسلام ، واتا سەردەم ی خەلیفەکانی ڕاشیدین ، و بەتایبەت و بەدیاریکراویی لە سەدەی ١٧ ی کۆچیی ، واتا لەسەردەم ی خەلیفە عمر ابن خطاب دا یەکەمین کۆمەڵکوژیی ئێزدیەکان ئەنجامدراوە ، تاکو دەگاتە ڕۆژگاری دەوڵەت ی عوسمانیی و دەوڵەت ی ئیسلامیی لە عێراق و شام ” داعش ” و ئیخوان ی ئەردوگانیی و تەنانەت کوردان ی موسوڵمانیشەوە ، کوردان ی (ئێزدیی) ڕوبەڕوی ڕاستەوخۆ ی چەوساندنەوە ، ئازار ، سوکایەتیپێکردن ، ناهەقیی ، کۆچپێکردن ، کۆمەڵکوژیی بوونەتەوە ، لەدواجار دا و لەسەردەم ی خەلافەت ی ئیسلامیی لە موسڵ و ڕەققە ی سوریا ، کچان و ژنان ی ئێزدییەکان تاڵان کران و کرانە سەبایا و لە بازاڕەکان ی نوخاسە ی شارەکان ی موسڵ و ڕەققە دا مامەڵەی کڕین و فرۆشتنیان پێوەکراوە ، کراونەتە کۆیلە و زنجیر ی ئاسنینان لە دەست و پێیان کراوە و دەستدرێژیی ناموسیان کراوەتەسەر. داعش لە ژمارە یەك ی گۆڤار ی (دابق) ی سەر بە ڕێکخراوەکەیان نوسینێك بەناوی { احیاء العبودیە قبل اوان الساعە } بڵاودەکاتەوە ، و تیای دا باس لەوە دەکات کە چۆن بەپێی ئەحکام ی شەرعی ئیسلام کۆیلەکردن ی کچان و ژنان ی ئێزدیی ڕەوایەتیی و شەرعیەت ی پێدەدرێت ، و پاشان چۆن پێشکەش و دابەشیان دەکەن بەسەر ئەمیران و موجاهیدانی سوریی ، عێراقیی ، چیچانیی ، سعودیی ، ئێرانیی ، تورکیی ، ئەفغانیی ، لیبیی ، میسریی و موسوڵمانان ی تری نیشتەجێ ی ئەوروپا ، ئەمریکا و …. تاد ی سەر بە دەوڵەتی ئیسلامیی لە عێراق و شام و بەتاڵکردنەوەی نیکاح و هاوسەرگیرێتیی پێشویان وهاوجێییکردن لەگەڵیان دا بەبێ نیکاح و زەواج ؟ !! چەکدارێك ی داعش بەناوی ئەسعەد ئەڵمانیی لە فەسبوك ی خۆی دا وێنە ی کچێك ی هەژدە ساڵە ی ئێزدیی بڵاودەکاتەوە و دەنووسێت : { ئەم کچە بەفرۆشتن ، نرخەکە ی هەشت هەزار دۆلارە } ، هەمان ئەم کەسە پاش چەند کاتژمێرێك وێنە ی کچێك ی تری ئێزدیی کە چاوەکان ی لەتاو گریان سورهەڵگەڕاون بڵاودەکاتەوە و دەنووسێت : { ئەمەش کچێك ی ترە بەفرۆشتن ئەمیش نرخەکەی هەشت هەزار دۆلارە } ، بڵاوکردنەوەی ئەم هەواڵە ڤیدیۆییە بە کۆمپانیا ی فەسبوك بووە سکانداڵێك ی یاسایی و ئەخلاقیی و دوایی لە لاپەڕەی فەسبوك دا سڕایەوە . ئەو دەستدرێژیی ، بێویژدانیی و بێڕەوشتییە ی کە بە کوردان ی ئێزدیی کرا ، هەلەکەستێك ی نوێی تربوو کە لەسەدە ی بیست و یەکەمین دا دەرهەق بە مرۆق ی کورد و مرۆقایەتیی ئەنجام دراوە . ئەم بارە کارەساتبارە دنیا ی ویژدان و ئەخلاق ی جیهان ی ئیسلامیی ، رابطە ی ئیسلامیی لە مەککە ، جامیعە ی ئەزهەر، حەوزیە ی قوم ، کۆمەڵگە ی

ئیسلامیی و نمونەکان ی محمد علی قەرەداخیی ، بانگخوازی وەکو دوکتۆر عبدالواحید ، مەلا و مینبەرەکانیان و ئیسلام ی سیاسیی کوردیی لە ئیخوان و سەلەفییەکان ی نەهەژاند ، بەڵام محمد علی قەرەداخیی بۆ سەرخستنی ئەردوگان لە هەڵبژاردنەکان ی ئەم دواییە ی تورکیا دا ، بەئاشکرا و بێ شەرم بە پشتیوانیی ئەو کۆششی زۆر ی کرد ؟ !

ئایین ی ئەزدیی ئایینێك ی هەرەکۆن ی گەل ی کورد بووە کە سەدان ساڵ پێش زایین لەسەر خاك ی کوردستان سەریهەڵداوە ! باوەڕ ی ئەزدییەکان لەبنەچە دا لە فەلسەفەی (ئەزدایی) ەوە سەرچاوەی گرتووە . ئەزدایەتیی باوەڕ ی بە یەکتاپەرستیی یەزدان هەبووە ، زەردەشتیش سەرچاوە ی فەلسەفە و بیری خۆی لە ئەزداییەوە وەرگرتووە . ئەزدایی باوەڕی بە هێزی چاکە و خراپە هەبووە ، دژی درۆ ، فێڵ ، ناپاکیی و پەیمانشکێنیی بووە ، لە بنەڕەت دا ئەزدایەتیی باوەڕبوونە بە مرۆڤدۆستیی ، خۆشەویستیی ، ڕێزگرتن لە خاك ، ژینگە و ڕێزگرتن لە ئافرەت و … فەلسەفە ی ئەزدایی خاوەن ی هیچ نەوەندگیر یان پەیامبەرێك نین ، و باوەڕیان بەوەیە ، کە مرۆڤ لەڕێگە ی ئیرادەیەك ی ئازادانەوە پەیوەندیی ڕاستەوخۆی بە یەزدان دەبەستێت و سەرئەنجام توانایی ئەوە بەدەستدەهێنێت کە ڕوناکایی یەزدان بەدەستبهێنێت و دواجار ببێتە هەڵگر ی هێز ی چاکە . ئەزدایی خاوەن ی هیچ ڕوگە (قیبلە) یەك نییە ، لەکوێ دا ڕۆژ هەبێت ، بە نوێژکردن و ستایشکردن ی یەزدان ڕوودەکەنە خۆر ، خۆریش لەلایان جێگە ی ڕێز و ستایشە ، و شەقە ، دەرکەوتە و بەرجەستەیەکە لە مەزنیی و شکۆمەندیی یەزدان . لەو ڕۆژگارەوە ی کە ئیسلام وەك هێزێك دەرکەوت ، ئەزدییەکان جگەلەوەی کە چەوسێنراونەتەوە ، بەهەمانشێوەش سیاسەت ی بەزۆرکردنە ئیسلام ، بەئیسلامییکردن و عەرەباندن ی باوەڕ و ئیمان ی ئەزدایی ، بەعەرەبکردنی نەتەوەییان ، سەنداندن ی باج و جزیەش بەسەریان دا سەپێنراوە ، لەڕێگە ی سیاسەت ی چەواشەکاریی ، ڕق ، کینە ، بوغز ، درۆ و بوختان ی وەك ئاگرپەرست ، شەیتانپەرست ، نەوەی جنۆکە و شەیتان ، نەوەی نەهەنگ و یەزید ی مەعاویە و … تاد دژایەتیی ئەزدییەکانیان کردووە و مێژو و فەلسەفە ی باوەڕ ی ئەزدایەتیی ئەوان شێوێنراوە . پەیڕەوکردن ی ئەم سیاسەتە ڕەگەزپەرست و فاشیستییە ی ئیسلام دەرهەق بە ئەزدییەکان ، بووەتە هۆکار و پاڵپێوەنەرێك ، کە لەڕێگە ی شەرعەوە ڕەوایەتیی بدرێت بە سوکایەتیی ، کۆمەڵکوژیی و لەناوبردنیان ، ئەمەش تاکو ڕۆژگار ی ئەمڕۆ کە ڕۆژگار ی ئیسلام ی داعشیی ، سەلەفیی و ئیخوانییە بەردەوامە . قۆناخ ی دەوڵەت ی ئیسلامیی لە عێراق و شام دواقۆناخ نییە لە کۆتاییهێنان بە سوکایەتیی ، غەدر ، ناهەقیی ،

زوڵم ، چەوساندنەوە و پیادەکردن ی سیاسەت ی تەکفیرکردن ی ئێزدییەکان بەناو ی خوا ، عەدالەتی ئیلاهیی و شەریعەتی ئیسلامییەوە ، بەڵکو ئێستا قۆناخێك نوێی مەترسیدارتر بەڕێوەیە بە هەڵتەکاندن ، لەباربردن ، سڕینەوە ی تەواوەتیی باوەڕی ئێزدایی و بوون ی ئێزدیەکان لە کوردستان و مێژویش دا ، ئەویش قۆناخ ی بانگخوازی نوێ ی ئیسلامیی و ئیسلام ی سیاسیی کوردە لە باشور ی کوردستان دا .
ئەم قۆناخە زۆر مەترسیدارترە لەوان ی پێشوتر ، کە پێویستە هەموو تاک و ڕوناکبیرێك ی کورد تێیڕابمێنێت و لێی ئاگاداربێت ، ئەم قۆناخە سەرەتا ی ترازاندن و جوقاندن ی هێلکە ی فاشیستەتیی ئیسلامیی کوردییە لەنێو کۆمەڵگە ی کوردستان دا ، قۆناخێك ی زۆر نامۆ، ترسناك و مەترسیدارە لە جێبەجێکردن و بەتەواوگەیاندن ی ئەو پەیامە ی کە سڕینەوە و قبوڵنەکردن و ڕەتکردنەوەی ئەوانی دیە .
ئەوەی لە شار ی شنگال ڕووی دا دژایەتییکردن ی ئیسلام و سوتاندنی مزگەوت نەبوو ، بەڵکو قبوڵنەکردن و بەگژداچوونەوەیەك ی ئازایانە بوو بەڕووی سیاسەت ی تەعریب و سوکایەتییپێکردن ی کوردان ی ئێزدیی ، ناڕەزاییدەربڕین بوو بەرامبەر بەو کۆمەڵکوژیە ی ئێزدیەکان کە لەساڵ ی ٢٠١٤ دا لەلایەن ئەو عەرەبە فاشیست و شۆڤێنیە عێراقیانە ی ناو ڕیزەکان ی دەوڵەتی ئیسلامیی لە عێراق و شام ئەنجامدرا بوو ، ئەو ئیسلامیانە ی کە بەناوی اللە و عەدالەتی ئیلاهیەوە زیاتر لە سێ هەزار ئافرەت ی ئێزدیان کردە کەنیزەك ، سەبایا و بەناوی دەسکەوت ی جەنگ لە بازاڕەکان ی موسڵ دا مامەڵە ی ساخکردنەوە ، کڕین و فرۆشتنیان پێوەکردبوون ؟! کوشتن ، بێسەروشوێنکردن و زیندەبەچاڵکردن ی شەش هەزار پیاو و کوڕ ی ئێزدیی . تاوان ی جینۆساید و پاکتاوکردن ی ڕەگەزیی و ئایینیی کوردان ی ئێزدیی لەلایەن دەوڵەتی ئیسلامیی لە عێراق و شام و بەپشتیوانیی ئیخوانی تورکیی و ئەردوگانیی ئێجگار زۆرن و لە ئەژماردن نایەن ، بەڵام لێرە دا چەند نمونەیەك ی بچوك دەهێنینەوە تاکو ئیسلامیە سەلەفیی ، جیهادیی ، ئیخوانیی ، کرێکاریی ، عومەریی ، ئیسلامیستەکان ی دی و هەموو موسوڵمانێك ی کورد بزانن کە چ کارەساتێك بەسەر کوردان ی ئێزدیی دا هاتووە ؟ ! لەیەکەم هەڵدانەوەی یەکەم گۆڕ ی بەکۆمەڵە ی ئێزدییەکان لەلایەن دەوڵەتی ئیسلامیی لە موسڵ ، ٢٨ تەرم لە گوند ی (کۆچۆ) ی باشور ی شنگال دۆزرایەوە ، بەدوای دا حەفتاویەك گۆڕ ی تر ی بەکۆمەڵە ی ئێزدییەکان کە خەلافەت ی ئیسلامیی لە موسڵ ئەنجام ی دابوون دۆزرانەوە ، سیانزدە گۆڕیان لە دەوروبەر ی گوند ی کۆچۆ بوون و گەورەترین کۆمەڵکوژیش لە شار ی شنگال ئەنجامدراوە .
بەگشتی نەوەد گۆڕ ی بەکۆمەڵە ی ئێزدیەکان هەیە ، لە عین الفتح پێنج گۆڕ ی بەکۆمەڵەی ئێزدیەکان ی قوربانیان ی دەستی خەلافەت ی

ئیسلامیی لە موسڵ دەزراونەتەوە ، و بەرگری شارستانیی شاری
شنگالیش دە تەرمی ئێزدییانیان لە زێرابێك دا دەدۆزنەوە ، تاكو
ئەستاش زیاتر لە هەزاروسەسەد ئافرەتی ئێزدیی بێسەروشوێنن و
نەگەڕاونەتەوە ناو كەسوكاریان . ئەگەرچی وتەبێژی سوپای عێراق
لەبەردەم مەدیاكان دا وەك لەبەردەم مزگەوتی (رحمان) لە شاری
شنگال و هەروەها فەرمانگەی ئەوقافی شاری موسڵ بەئاشكرا دانیان
بەوەدا نا كە هیچ دەستدرێژیی ، بەڕێزیی یان هێرشێك بەسەر مزگەوت
ی ناوبراو لە شاری شنگال كرابێت ، بەڵام هەرزوو مەلا و بانگخوازە
ئیسلامییەكانی كانگای دەی پڕ لە ڕق ، كینە بوغزیان بەرامبەر
ئێزدیی و ئێزدایی ئێقرەی نەگرت و لە مینبەرەكانیانەوە كەوتنە
هەڕەشە ، هەڵنینەوەی درۆ ، هێرشكردن و سوكایەتییكردن بە
ئێزدییەكان . بێدەنگبوون و خەمساردیی مەدیای كوردیی لە
ڕوماڵكردن و بەدواداچوونی ڕاستییەكان ، هانی زیاتری بانگخواز و
ئیسلامییەكانی كوردستانی دا ، كە لە مینبەری مزگەوت و سۆشیال
مەدیاكانیانەوە بكەونە هێرش ، سوكایەتیپێكردن و گاڵتەپێكردنی
باوەڕ ، ئایین و نەریتی ئێزدییەكان . كەمێكی دادگەریی بە
هێنانەوەی ئایەتێكی قورئان كەوتنە ناڕەزایی و هێرشكردنە سەر
ئێزدییەكان ، مەلایەك لە دهۆك و لە مینبەری مزگەوتەكەیەوە بە
بڵاوكردنەوەی ڤیدیۆیەكی ساختە كەوتە بانگەشەی درۆ ، هەڕەشە و
هاندانی خەڵكیی دژی ئێزدییەكان . بانگخوازێكی ڕەگەزپەرست و
فاشیستەكی ئیسلامیی بەناوی دوكتۆر عەبدولواحد لە وتاردانێكی زۆر
توندئامێز ، توندئاژۆ و تەوسئامێزدا و لەبەردەمی خەڵكان و
گەنجانێكی زۆری موسوڵمان كەوتە گاڵتەپێكردن و سوكایەتییكردن بە
باوەڕ ، نەریت ، بنەچە و ئایینی ئێزدییەكان ؟! ! ئەو بەئاشكرا
هانی گەنجانی موسوڵمانانی دا بە ئەنجامدانی توندوتیژیی ،
تێكدانی ئاسایش و شێواندنی نەریتی قبوڵكردن ، ڕێزگرتن و
پێكەوەژیان بەبێ ئەوەی وەزارەتی ئەوقاف یان داد بكەونە
هەڵوەستەوەرگرتن و گرتنەبەری ڕێوشوێنی ئەخلاقیی ، یاسایی و فەرمیی
بەرانبەریان ؟ ! بەڕاستی ئەوەی لە سۆشیال مەدیای ئیسلامیی و
مینبەری مزگەوتەكانەوە دەگوزەرێت و ئەنجام دەدرێن ، دەربڕ و
نیشانیەكن لە پێكردن و ئاژواندنی ویژدان و ڕەوشتی مرۆڤی كورد و
دەروونناسەتیی (سایكۆلۆژیا) ی مرۆڤی كورد بەرەو دنیای
دەڕەقیی ، بەبەزەیی و بەربەرێتیی ، سیخناخكردنی دەروون و ویژدان
ی مرۆڤ و تاكی كورد لە گاڵتەجاڕیی ، توندوتیژیی ، درۆ ،
دەمپیسیی ، ڕەتكردنەوەی ئەوانی دی ، ڕق ، كینە ، بوغز ، خورافات
، ئەفسانەگەرێتیی ، شتنی مێشك و … تاد . مرۆڤ كاتێك ئەو
كەمەنتانەی سەر ڕوپەڕەی مەدیای ئیسلامییەكان ، بانگخوازەكان و

مرۆڤی موسوڵمان ی کورد دەخوێنێتەوە هەست بەجۆرێك لە شەرم ، حەپەسان ، شەرمەزاریی و بێئومێدیی دەکات . نابێت بەلامانەوە سەیربێت لە هەل و مەرجێك ی وەها دا ، کە بانگخواز و ئیسلامیستەکان بەسەر کۆمەڵگە ی کوردی لە باشور ی کوردستان دا دەستڕۆیشتوون ، هەندێك مرۆڤ ی موسوڵمان ی کورد هەست بە جۆرێك لە دەرونئاسودەیی ، ویژانئاسودەیی ، دڵشادیی و دڵسەکنین بکات لە دیتنی تەرمی سەربڕاو، گوێبڕاو و چاودەرهێنراوی ئەو پێشمەرگانە ی کە لە گوند ی خێڵ ی حەمەی شارەزور بەدەستی چەکدارانی انصار الاسلام ئەنجامدران ! هەناسە ی شادیی و چێژبەخشیی هەڵدەمژێت ، کاتێك دەبینێت کوردان ی ئێزدیی کوشتوبڕ دەکرێن ، و کچان و ژنانیان دەکرێنە کۆیلە ، سەبایا و کەنیزەك و دەستدرێژیی ناموس دەکرێتەسەریان . سەرهەڵدانی مۆدێل ی نوێ ی موسوڵمانێتیی دوکتۆرعەبدولواحیدەکان لە کۆمەڵگە ی کوردی دا ، سەرەتا ی کارەسات و سەرهەڵدان ی کۆمەڵگەیەك ی هەستسارد ، بێڕەوشت ، بێبەزەیی ، دڕندە ، دەروننخۆش و بەمێگەلکردنە ، دروستکردنی کۆمەڵگەیەکە کە بناغە ی شارستانەتیی و مرۆڤدۆستیی خۆی لەسەر بنچینە ی ڕق ، کینە ، کوشتن ، تۆڵە ، تەکفیر ، دژایەتیی ڕەنگ ، مۆسیقا و ڕەتکردنەوە بنیاتدەنێت ، شارستانەتییەك دوور لە هەموو بەها و نرخێك ی مرۆڤایەتیی و ئەخلاقیی ، دوور لە فەلسەفەی جوانناسییانە ی ئەو ئیمانە ی کە پێشتر ئاماژەم پێی دا ، کۆمەڵگەیەك کە بنچینە ی مەعریفە و بیرکردنەوەی خۆی لەسەر درۆ ، خورافات ، ئەفسانە ، شەریعەت ، نەقڵ و دەقێك ی چەقبەستوو دادەمەزرێنێت . سەردەم و مۆدێل ی عەبدولواحیدەکان سەردەمی بێڕەوشتیی ، پوچیی ، پوچگەرایی ، بێناوەڕۆکیی ، ڕەشبینیی ، تەسلیمبوون ی ڕۆح و ئیرادە ی ئازادە ، کوشتن ی گومان و هەموو ئەو پرسیارانەیە ، کە مرۆڤ و مرۆڤایەتیی هەنگاوێك لە حەقیقەت نزیك دەکاتەوە ، واتا سەردەمی مەرگ ی ئیمان و یەزدانە . دوکتۆر عەبدولواحید لە وتاردانەکی دا سەبارەت بە ئێزدیەکان ؛ بەدیدێك ی ئیخوانیی و ڕۆحێك ی ڕەگەزپەرستیی و فاشیستیانە ی ئیسلامیی و دوور لە هەموو بەها و مەعریفەیەك ی ئەخلاقیی ، مرۆڤایەتیی ، ئەتەکەت ، نەزاکەت ، ویژدان و فەلسەفەیەك ی ڕەوشتەوە بەمجۆرە باس و پێناسە ی ئێزدیەکان لای گەنجان ی کورد دەکات * :

یەزدیی (ئێزدیی) کورد نین ، شەیتانپەرستن ، سەرلێشێواو داماو و جاهیلن ، تەوسکردن بە ڕەنگ ی شین و باڵندە ی تاوس ، ناڕۆشنبیر ، پیسوپۆخڵ ، خوای ئەوان عەد ی کوڕی سافیلە ، واتا موشریکن ، ئافرەت لایان نرخ ی نیە و وەکو سەیارە و گوێدرێژ دەیکڕن و دەیفرۆشن ، گاڵتەکردن بە ووشەی یەزدان و پیرۆزکردن ی وشەی (اللە

(ی پێت بە گاڵتەکردن ، مرۆڤکوژن ، موسوڵمانە لە قی یەزیدی ،)
ش) وەکو هێمایەك بە یەکەمین پیت ی شەیتان ، لە دواهەمین دەستە دا
مرۆڤ ی کورد فێری فێڵ ، دەرکردن و نادادپەروەریی دەکات و دەڵێت {
ئەگەر یەزیدییەك لای تۆ ئیشی کرد ، و داوای هەقدەستی خۆی کرد ، و
تۆش ویستت پارەی نەدەیتێ پێی بڵێ ئاه شەیتان بەرلەعنەت بێ (
وەڵاهی) بیرم چوو پارە لەگەڵ خۆم بهێنم ، و بەدوای دا
هاڕەپێکەنین ی ئامادەبووان } .
ئەم جۆرە لە پەیقین و دیالۆگانە جگە لە سازکردنی زبڵدان و
سەرەنوێلکەك ی بۆگەنبوو لە ناخ ، بیرکردنەوە ، ڕەوشت ، کردار ،
ڕۆح و ویژدان ی مرۆڤ ی موسوڵمان ی کورد و بنیاتنان ی ی پاشخانێك
ی ڕەگەزپەرستیی ، فاشیستێتیی ، نامرۆڤانە و نائەخلاقیانە ی
ئیسلامییانە هیچ ی دی سەوز ناکات ، و دواجار مرۆڤ و کۆمەڵگە ی
کوردیی دەگەیەنێتە چارەنوس و کەناری بێئارامیی ، لەنێوچوون ،
داڕوخان و لەژبوونەوە بەرەو شیو و دۆڵ ی تاریکیی ، ڕەوشتلەژیی ،
بێویژدانیی ، ناعادلیی ، نامیهرەبانیی و نابەخشندەیی ، دڵڕەقیی ،
برەودان بە دنیا ی ئاژەڵیی و … . من لێرە دا بێئەوەی دنیا ی
گومان لە ژیان ی داخراو و چەقبەستووێتیی کۆمەڵگ ی ئێمە دا قوڵتر
بکەمەوە ، دەخوازم ئەو پرسیارانە بهێنمە گۆڕێ ، تاکو لە
ڕێژنەیانەوە بتوانین کۆمەڵگەیەکی تەندروست و مرۆڤدۆست
بەرهەمبهێنین : گەلۆ تاك و مرۆڤ ی موسوڵمان ی کورد لەکوێ و لە چ
ئاستێك ی پلە و پایە ی دنیا ی ڕەوشت و فەلسەفە ی ڕەوشت دایە ؟
ئایا مرۆڤ ی موسوڵمان ی کورد لە چ پلەیەك ی ئەو پەیژە ئیمانییە
دا وەستاوە کە ئامانج تیای دا دەربازبوونە لە دنیا ی ئاژەڵیی و
ئاودیوبوونێك ی ئەخلاقییانە و گەیشتنی مرۆڤ ی کوردە بە ڕەوشت ی
بەرز یان یەزدان و ڕوناکایی ئەو ؟ ئایا بەڕاستیی تاك ی موسوڵمان
ی کورد گەیشتووەتە ئاستێك لە بڕوابوون ، قبوڵکردن و ئامێزگرتنەوە
بە فەلسەفە ی مرۆڤ بوون و ئەزمونکردن ی هەستی مرۆڤایەتیی ؟ ئایا
دەتوانێت ببێتە بوونەوەرێك ی مرۆڤدۆست ، ئاشتیخواز ، دڵفراوان ،
بەخشندە ، دلۆڤان ، ژینگەدۆست و ئاژەڵدۆست ؟ ئایا هەربەڕاستیی
کولتور ی تێکۆشانیی مەعنەویی و گەشکردنی گیانپەروەریی (ڕۆحانییەت
) لای مرۆڤ و تاك ی کورد نزیکبوونەوە و گەیشتنە بە یەزدان ،
ڕوناکیی ، حەقیقەت ، بەختەوەریی ، بەخشندەیی ، میهرەبانیی و
خۆشەویستیی یان خەفەتیسکردن وخۆسنوردارکردنە لە چوارچێوەی
فەلسەفەیەك دا ، کە تەنیا مرۆڤی دەروننەخۆش بەرهەمدەهێنێت : {
قاتلوهم یعذبهم اللە بایدیکم و یخزهم و ینصرکم علیهم و یشف صدور
قوم مومنین } ؟ ! ئایا بەڕاستیی ئامانج ی مەلا و بانگخواز ی
ئیسلامیی ، گەیاندن و ئاشناکردن ی تاك ی مرۆڤ ی کوردە بە گەیشتن

بە فەزیڵەتێك ی یەزدانپەروەریی (ئیلاهیی) ، ئەخلاقیی و ویژدانەك ی باڵاتر و زیندوتر ؟ ئایا بەڕاستیی تاك ی موسوڵمان ی کورد دەتوانێت بوونەوەرێك ی ئەخلاقیی بێت ؟ گەلێ مرۆڤ ی موسوڵمان ی کورد لەنێو سەوا و مامەڵە ی بازاڕ ی ئایین و ئایینچێتیی دا خۆی بەرجەستە دەکات یان ئیماندارێکە و دەخوازێت لەڕێگە ی ئیمان و عەشقێك ی یەزدانییەوە خۆی لە دنیا ی ڕق ، کینە ، تۆڵە ، بوغز ، درۆ ، تەکفیکردن و …. پاکبکاتەوە و دواجار ناخ و ویژدان ی خۆی لەوانلیو لە ڕێز ، داوێنپاکیی ، دەم و دەستپاکیی ، خۆشەویستیی ، پاکێتیی ، ڕاستگۆیی ، میهرەبانیی ، بەخشندەیی و وەفاداریی بکات ؟ ئایا بەڕاستیی موسوڵمان ی کورد خۆی ڕادەست (تسلیم) بە ئایین ی ئیسلام کردووە ، تاکو لەڕووی فەر ی دادپەروەریی ، قبوڵکردن ی بەرامبەر ، ڕەتکردنەوە ی نادادیی و نادادپەروەریی …. بێت یاخود تەنیا گەیشتنە بە دنیا ی دامرکاندنەوە ی ئاڵۆشیی سێکس ، چوارژنەیی ، ڕووتکردنەوە و چێژوەرگرتن لە جووتبوون لەگەڵ حورالعین ، هەفتا حۆریی ، غیلمان المخلدین و کوڕی منداڵکاری جوان و ساف و بێمو؟ ئایا ئامانج ی موسوڵمان ی ئەمڕۆ ی کورد سوڕانەوە ی بەردەوام و بێسود ، و توانەوەیە لەنێو دنیا ی تاریکیی خورافات ، چیرۆك و ئەفسانە ، نەزانیی ، بێئاگایی ، وەهم و سەبەری ئەو دنیا ی وەحیی ئەشکەوتەکان ؟ یان گەیشتن بەدنیا ی ڕوناکیی ، ژیریی ، مەعریفە ، زانست و لەژیك ! پێویستە هەر تاکێك ی مرۆڤ ی کورد ئەو پرسیارە لەخۆی بکات ، کە ئایا بەچی کۆمەڵگە ی موسوڵمان ی کورد هێند شێواو ، توڕە ، دەمارگیر ، توندوتیژ ، نادادپەروەر ، دواکەوتوو ، دوڕوو ، گەندەڵ ، بەربەهرە ، ڕەق و وشکهەڵهاتوو ، تەسکبین و … تادە ؟ پرسیار و گومانەکان ی مرۆڤ ی موسوڵمان ی کورد دەبێت بچێتە نێو هەموو وردەکاریەکان ی ژیان ی عەقیدەیی ، ئیمان ، ئایین ، نەریت ، بنەکان وتەنانەت دەقی قورئان و هەموو فەرمودەکان ی پێغەمبەریشەوە ! دەبێت لەڕێگە ی گومان و پرسیارەکانەوە بگەینە ئەو ڕاستییە ی کە هیچ کەس ، کەسایەتیی ، ئایین ، شەریعەت ، دەقێك لە ژیان دا پیرۆز نیە ! گەلێ بەڕاستیی محەمەد هەڵگری پەیامێك ی یەزدانیی و دادپەروەریی بووە کە لەکاتێك دا : { من بدل دینە فاقتلوە } ئایا بەڕاستیی ئەو { وما ارسلناك إلا رحمة للعالمین } ەکە بە هەموو مرۆڤایەتیی یان تەنیا بە موسوڵمان و نەتەوەیەك ی دیاریکراو یان دەستنیشانکراو{ انما المؤمنون اخوة } ؟ ئایا بەڕاستیی ژیرانە و لەژیکیە ، کە کەسایەتیی عمر ابن خطاب بکەین بە مەدەل ، نمونە و پێشڕەوی بەرجەستە و دیاری مرۆڤایەتیی بە ئەم ڕۆژگار و سەردەمە ، لەکاتێك دا بانگخواز ی ئیسلامیی دوکتۆر عبدالواحد لە وتاردانێکی دا

وتەیەکی خەلیفە عومەر دەهێنێتەوە وەکو بەڵگەیەك بۆ ناوزەدکردن ی ئێزدییەکان وەکو بێباوەڕ و کافر: { اللهم لاتجعل کافر علیَّ نعمة حتى لا احب } ؟ ئایا هەر بەڕاستیی ئایینی ئیسلام ئایین ی { المحبة والسلام } ە ؟ ! لەکاتێك دا دوکتۆر عبدالواحد بۆ ئاراستە و ڕۆحێك ی فاشیستیی ئیخوانییەوە ڕوودەکاتە کۆمەڵ ی گەنجان ی کورد و داوای دوعایان لێدەکات کە بڵێن : { ئەوەی موسوڵمانە خۆشمبوێت ، و ئەوەی موسوڵمان نیە لەدڵم دەریبکەیت }؟ ! موسوڵمان ی کورد دەبێت ئەو پرسیارە بکات کە ، ئایا بەڕاستیی کافر کێیە ، و بۆ چ پێوانەیەك ی یاسایی ، ویژدانیی و ئەخلاقیی ماف و مۆڵەت بەخۆمان دەدەین کە کەسێك بەناوی کافر وبەناوی خوا بکوژین یان بیخەینە پەراوێز ی ژیان و کۆمەڵگەوە ؟ ! دەبێت پرسیار بکەین و بڵێین کە ، ئایا بەڕاستیی اللە حەز و خواستی لە کوشتن ی مرۆڤ { فاقتلوا المشركين حيث وجدتموهم وخذوهم واحصروهم واقعدوا لهم كل مرصد فان تابوا و اقاموا الصلوة و ….. } هەیە ؟ ئایا بەڕاستیی ئایین ی ئیسلام دەستی ڕێزوحورمەتی خستووەتە سەرئافرەت و پێگە ی ئافرەت لەناو کۆمەڵگە ی موسوڵمان و کۆمەڵگە ی مرۆڤایەتیی دا ، یان دەبێت تاکو ماوین هەر باوەڕمان بەو پەیامە پەیامبەرییە هەبێت کە دەڵێت : (المرأة عورة فإذا خرجت استشرفها الشيطان) یان (يقطع الصلاة ، المرأة والحمار ، والكلب) ؟ دوور لە ئاداب و ئینساف نابێت ئەگەر ئەو پرسیارە لە خۆمان و ئایینەکەمان بکەین کە ، ئایا هەر بەڕاستیی ئیسلام دژی کۆیلایەتیی بووە { الحر بالحر والعبد بالعبد } ؟ پرسیارێك ی ناڕەوا و دزێو نابێت ، ئەگەر پرسیاری ئەوە بکەین کە ، ئایا بەڕاستیی ئایین ی ئیسلام ئایین ی ئاشتیی و پێکەوە ژیانە { قاتلوا الذين لايؤمنون باللە ولا باليوم الاخر ولا يحرمون ماحرم اللە و رسولە ….. } ؟ پێویستە و زۆر لەجێگە ی خۆیدایە ئەو پرسیارە لە ڕەوشت و ویژدانی خۆمان بکەین کە ، ئایا بەڕاستیی ئێزدییەکان وەکو ئایین و باوەڕێك ی جیاواز ، شایان و شایستە ی ئەو هەموو سەنگەرگرتن ، سوکایەتیی ، گاڵتەپێکردن و دژایەتییکردنانەن کە بانگخواز ی ئیسلامیی دوکتۆرعەبدولواحید و مەلا و ئیسلامگەراکان ڕوبەڕوویان دەکەنەوە ؟ لەکاتێك دا قورئان پێیان دەڵێت : { ياأيها الذين آمنوا لايسخر قوم عسى أن يكون خيرا منهم ولا نساء من نساء عسى أن يكن خيرا منهن ، ولا تلمزوا أنفسكم ولاتنابزوا بالالقاب بئس الاسم فسوق بعد الايمان ، ومن لم يتب فأولئك هم الظالمون } ! ئایا هەر بەڕاستیی دوکتۆر عەبدولواحد ئەو زاڵم و ڕۆحە ئەهریمەنیی و شەڕخوازە نیە کە ئەو ئایەتە سەرەوە لە کۆتایی دا ئاماژە ی پێدەدات ؟ ئایا بەڕاستیی موسوڵمان ی کورد قبوڵی ئەو کۆیلایەتیی و بێحورمەتییە دەکات ، کە عەبدولواحید ، مەلا ، بانگخواز ، ئیخوان ،

سەلەفیست و ئیسلامگەراکان ی دی عەقڵ ، بیرکردنەوە و ئیرادە ی ئازاد ی ئەوان داگیربکەن و لەجیاتی ئەوان بڕیقن و بیربکەنەوە ؟ ! ئایا کات ی ئەوە نەهاتووە ، کە موسوڵمان ی کورد چیدی لە بیرکردنەوە دا ئازاد بێت و گوێکانی خۆی قەرزار و قەرزاربار ی ئامۆژگاریی ، وتە پووچ و پڕ لە گاڵتەجاڕیی و درۆکانی عەبدولواحیدەکان نەکەن ، و بیر و عەقڵ ی خۆیان لەو مەتەکێیە ئازاد بکەن ؟ ! مرۆڤ ی کورد نابێت ڕێگە بدات و ئەو مافە بە عەبدولواحیدەکان ببەخشێت کە خۆیان لە هەموو کاروبارێك ی یاسایی ، پەروەردەیی ، خێزانیی و ئەخلاقیی هەڵبقورتێنن ، پێویستە هەر تاک و موسوڵمانێك ی کورد لەڕێگە ی ئیمان ، بیرکردنەوە ، عەقڵ و دنیا ی گیانپەرۆشیی و دوور لە نەوەندگیریی و پابەندبوون بە هیچ دەقێك ی ئاسمانیی هەوڵ ی دۆزینەوە ی ڕاستیی ، یەزدان و ڕوناکایی ئەو بدات ! مرۆڤ ی کورد دەبێت خۆی لەو تەونە جاڵجاڵۆکەیی و شەیتانییە ی دوکتۆرعەبدولواحید ، مەلا ، بانگخوازە ئیسلامیی و چەرچیە سیاسیە ئیسلامیەکان ڕزگار بکات و بەدوا ی چاکسازیی و دۆزینەوە ی بەرزترین ڕەوشت و فەلسەفە ی ڕەوشت دا بگەڕێت ، لەدوای دۆزینەوە ی یەزدان وێڵ بێت ! ئایا بەڕاستیی تاك ی موسوڵمان ، بانگخواز ، ئیسلامگەرا و ئیسلامیستە سەلەفیی و ئیخوانییەکان ی کورد کێشەیان لەگەڵ ئەم سەردەمە ، عەلمانییەت ، لیبرالیزم ، مارکسیزم ، فەمینیزم ، ئافرەت ، داروینیزم ، جەندەر ، مۆدێرنیزم ، ڕۆژئاوایی ، ئازادیی ، سەربەستیی ، جولەکە ، مەسیحێتیی ، کاکەیی ، ئێزدیی ، یارسانیی ، عەلەویی ، بەهائیی و ... چیە ؟ ئایا بەڕاستیی ئیسلام چاکترین ی هەمو ڕێباز و ئایینەکان ی ترە ؟ { ان الدين عند الله الاسلام } ! ! موسولمان ی کورد پێویستە ئەو پرسیارە لە دوکتۆرعبدالواحد بکات ، کە ئایا هەر بەڕاستیی ئێزدیەکان نەفرەتلێکراو ، ئەهریمەنیی ، شەڕخواز، پیس و بەگەنن ؟ لەکاتێك دا لە دەق ی قورئان دا : { ولقد كرمنا بني آدم ... } ؟ پرسیارێك ی ناشایستە نیە کە ، ئەگەر موسوڵمان پرسیار بکات و بڵێت کە ، ئایا بەڕاستی مرۆڤ و مرۆڤایەتیی لە ئایین ی ئیسلام دا جێگە ی شایستە و ڕێزە : { قل هل انبئكم بشر من مثوبة عند الله من لعنه الله و غضب عليه و جعل منهم القردة و الخنازير... ؟ ! دوا پرسیار ئەوەیە کە ، ئایا بۆچی ئێمە ی موسوڵمان ناتوانین ئاسۆیێك ی فراوانتر لە ژیان و دنیا ی بیرکردنەوە ، گوتار ، کردار ، بەڕووی خۆمان دا بکەینەوە ، ئایا بەڕاستی هەشتا کات ی ئەوە نەهاتووە ، کە واز لە بەپیرۆزکردن ی کەسایەتییە ئیسلامیی و بانگخوازەکان بهێنین ، واز لە توندوتیژیی ، دەمارگیریی ، لوتبەرزیی ئایینیی بهێنین و ڕوو لە ئاشتیی ، دادپەروەریی ، قبوڵکردن و ڕێزگرتنی ئایین و باوەڕەکان ی دی بکەین

؟ ئەمە ی موسوڵمان ی کورد هیچ هەڵبژاردە ، چارە و ڕێگەیەك ی دی لە بەردەممان دا نیە و نەماوە ، جگە لەوەی ، کە پێویستە بەرامبەر یەکدی میهرەبان ، بەخشندە ، لێبوردە بین ، هێز و وزەی خۆمان بخەینەگەڕ بۆ پتەوکردن ی گیان ی تەبایی ، مرۆڤدۆستیی ، ژیاندۆستیی ، یەزدانپەروەریی لەنێو دڵ ی منداڵ و ویژدان ی هەر تاکێك ی مرۆڤ ی کورد دا . دەبێت دەستبەردار و ڕێگری ئەوە بین ، کە چیتر نمونە ی دوکتۆر عبدالواحدەکان ببنە پێشڕەو و نمونە ی باڵا بۆ کۆمەڵگە ی ئێمە ! دەبێت موسوڵمان ی کورد ئیدی بیر لەوە بکاتەوە و بگاتە ئەو باوەڕە ی کە جێبەجێکردن ی فەریزە ئیسلامییەکان ، دروستکردن ی مزگەوت و دانانی کابینە ی مزگەوت لە قوتابخانەکان ، سەنگ ی مەحەك نین بۆ ڕاستیی ، پاکیی و ڕەوشتبەرزیی مرۆڤ ی موسوڵمان ی کورد ! باڵاپۆشیی ، نیقاب و حیجاب نیشانە و سیمبول ی ڕاستەقینە نین بۆ ڕەوشت ی باڵا ، داوێنپاکیی و ئافرەت ی نمونەیی ! لەبەرکردنی تەواوی قورئان مانای ئیعجاز ، داهێنان ، کامڵیی مرۆڤ وناسینی فەلسەفەی جوانناسیی نیە ! دەبێت مرۆڤ ی موسوڵمان ی کورد خۆی لەو باوەڕە هەڵەیە بەدوربگرێت کە تەنیا خۆی و ئایینەکە ی خۆی دەتوانن ببنە جوانترین و شایستەترین ئایین ، باڵاترین ڕەوشت ، ڕاستترین مرۆڤ و باشترین پیشڕەوایەتیی بۆ جیهان و مرۆڤایەتیی ، بەڵکو مرۆڤ ی مولحید ، موشریك ، کافر ، عەلمانی و ناموسوڵمان و هەموو ئایینێك ی دیش دەتوانن ببنە پێشڕەو ، مرۆڤ ی ئەخلاقیی و کەسایەتیی بەسود بۆ کۆمەڵگە و مرۆڤایەتیی ! نمونە ی عبدالواحدەکان ناتوانن ببنە پێناسە ، سەنگ ی مەحەك ومرۆڤ ی بەرجەستەبوو بۆ ڕەوشتی بەرز و فەزیڵەتی ئەخلاقیی و مرۆڤ ی ئیماندار ، بەڵکوئەوە ڕەوشتی باڵا و فەلسەفە ی بیر ی چاك ، گوتاری چاك ، کردار ی چاکە کە دەبێتە پێوانە بۆ چاکترین مرۆڤ و بەرزیی باڵا ی ڕەوشت لە هەر مرۆڤێك دا ، واتا ئەو ڕەوشتە ی کە فەیلەسوف ی مرۆڤایەتیی ئەمانۆئیەل کانت باسی لێکردووە ، باشترین پێوانەیە بۆ گەیشتن بەو ڕێگەیە ی کە تیای دا مرۆڤ و هەر تاکێك ی کۆمەڵایەتیی توانای ئەوە بەدەستدەهێنێت ، کە بتوانێت دەستی لە فەزیڵەتێك ی ئەخلاقیی ، یەزدانپەروەریی ، دادپەروەریی و فەلسەفەی مرۆڤبوون گیربکات .

هیوا محەمەد ئەمین

2023 . 6 . 17

*

بۆوەرگرتنی زانیاریی زیاتر لە بارەی وتاردانەکەی دوکتۆر عبدالواحد ، فەرمون ئەم لینکە ببینن !

قـاوەیەك لەگـەڵ پیـاوكوژدا.. عەزیز ڕەئوف

لە ئەرشیفی دەنگەكانەوە.. ٢٠١٠*

دەستێك هەیە لەناوماندا تیرۆرمان دەكات. ئەم دەستە دەرەكی نیە و لە ماڵەكانی خۆمانەوە دێتە دەر. ئەگەری ئەوەشی هەیە لە ئۆفیسە حكومیەكانی خۆماندابن و هەستیان پێنەكەین. كۆمەڵگەی ئێمە پیاوكوژێكی تیایە لەخۆمان دەچێت. هەمان جل دەبۆشێت. خۆی ناتەقێنێتەوە و ژیانیشی خۆشدەوێت. پیاوكوژێك لەناوماندایە بەیانیان خۆی دەگۆڕێت و دێتە سەر شەقامەكان و بە ئاشكرا ئینسان دەڕفێنێت و بە بازگەكانی حكومەتیشدا دەیانبات و كەسیش قسە ناكات.
پیاوكوژێك لەخۆمان دەچێت. ئەو وەك تیرۆریستی ئیسلامی لەشەودا خۆی پێ چەك ناكات و دەمو چاوی هەڵنا پێچێت. بەڵكو بە ڕوخسارێكی جوان و بە دەمێكی پڕ خەندەوە تیرۆرمان دەكات و ناشیناسین.
پیاوكوژێك لەناوماندایە. ئەو وەك تیرۆرستانی ئیسلامی لەسەر سفوری و بێدینی تیرۆرمان ناكات، ئەو خۆی بە فۆرم لە ئێمە دەچێت، بەڵام بە ئەخلاق جیاواز. ئەم پیاوكوژە كارەكتەری بێدین ناكاتە ئامانج، بەڵكو ڕقی لە قەڵەم و ڕۆژنامە و قسەیە. گەر تیرۆریستی ئیسلامی بیەوێت موقەدەس بێنێتەوە بۆ كۆمەڵگە، ئەو دێت و دەیەوێت موقەدەسەكان تێكنەشكێن و كەس قسە نەكات و هەموو بەبەشی خۆمان ڕازی بین، ئیدی چۆن بیر دەكەینەوە و چی دەپۆشین و سەر بە كام مەزهەبین ئەوە ئاساییە.
ئەزمونی دەسەڵاتی كوردی چەندە بوونی تیرۆریستی ئیسلامی كردۆتە بوونێكی حاشاهەڵنەگر ئاواش تیرۆرستێكی تری لە فۆرمی عەلمانیدا بەرهەم هێناوە. گەر ئێمە گروپگەلی تیرۆرسی وەك ئەنسار ئیسلام و ئەنسار سوننەمان هەبووبێت ئەوا دەستێكی تیرۆریستی سێكولاریش هەبووە كە دەستی هەبووە لە كوشتنی ڕۆژنامەنوسان و نوسەراندا، بەجۆرێك ئەم جۆرە لە تیرۆریست لەناو خۆماندایە و قات لەبەردەكات و بۆینباخ دەبەستێت و ئێوارانیش لە نادی سەری گەرم دەكات.
ئەم جۆرە لە تیرۆریست هەڵگری مانا و دەلالەتێكی جیاوازترە لە تیرۆریزمی ئیسلامی. بێشك كارەكتەری سێكولار وەك كارەكتەری ئاینی

سەرگەرمی شەڕی موقەددەس نیە، بەڵکو کارەکتەری سێکولار زیاتر دەست بە جیهانەوە دەگرێت و سەرگرەمی خۆخەریکردنە بە پێدراوە جیهانیەکانەوە.

ئەوەی ئەم جۆرە لە تیرۆریست لە تیرۆریستی ئیسلامی جودا دەکاتەوە ئەوەیە تیرۆریستی ئیسلامی فۆرم و ئاکار و قسەکردنی لە زۆرینەی کۆمەڵگە ناچێت، بەپێچەوانەوە ئەم جۆرە لە مرۆڤکوژ لە ئێمە دەچێت و لەناوماندایە و بۆ ئەوەی هەستی پێ بکەین پلانی تیرۆر دادەڕێژێت و لە پرسەکانیشماندا ئامادە دەبێت.

ئەم جۆرە لە تیرۆریست هەڵگری فێڵێکی گەورەترە لە تیرۆریستی ئیسلامی. گەر تیرۆریستی ئیسلامی سەرگەرمی گەڕانەوەی موقەدەسی ئاینی بێت بۆ کۆمەڵگە ئەوا ئەم فۆرمەی تیرۆریست سەرگرەمی موقەددەسکردنی کۆمەڵگەیە بەناوی ئایدیایەکی دیاریکراوەوە. گەر تیرۆریستی ئیسلامی بەڕوخساردا بناسرێتەوە، ئەوا ئەم مرۆڤکوژە بۆ دەمامکە زیاد لە ڕوخسارێکی هەیە کە ناسینەوەی زەحمەتە.

ئەم تیرۆرسیستە بێ ڕیش و بێ دەمامکە گومان دەکرێت لە منداڵدانی دەسەڵاتە سیکولارەکانەوە بێتە دەرێ. ئەم جۆرە تیرۆریستە ئەو کارکتەرە بۆ ئاینەیە کە دەیەوێت ئێستای خۆی پیرۆز بکات. گەر تیرۆریستی ئیسلامی بیەوێت موقەدەس بگەڕێنێتەوە بۆ کۆمەڵگا، ئەوا ئەو دەیەوێت ئێستا موقەدەس بکات ئەمەش بەناوی پاراستنی ئازادیەوە.

لە دوای کوشتنی سەردەشت عوسمان و پێشتریش لە کوشتنی سۆرانی مامە حەمە و عبدلستار تاهیر شەریف، کۆمەڵگەی ئێمە بەئاشکرا جۆرێکی تری تیرۆریست لەخۆ دەگرێت. ئەو تیرۆریستەی کە هێندە لێمانەوە نزیکە ڕەنگەی قاوەشی لەگەڵ بخۆینەوە و هەستی پێنەکەین. ئەو تیرۆرستە درۆزنەی کە دەتکوژێت و فرمێسکیشت بۆ دەڕێژێت.

بە هەر پێوەرێك بێت ئەم جۆرە لە تیرۆر لە تیرۆری ئیسلامی ترسناکترە. بەو پێیەی ئەم دەم و چاوانە نادۆزینەوە و ئەگەری ئەوەی هەیە جارێکی تر تیرۆرمان بکەنەوە و بۆئەوەی بیاندۆزینەوە. ئەم کارەتەرە ڕوخسارێکی هەیە بە زەحمەت دەناسرێتەوە، ڕوخسارێك کە دەیەوێت دۆخێکی نائارام دروست بکات و ئینجا چالاکیەکانی خۆی ئەنجام بدات و دواجاریش خۆی بە فریشتەی هێنانی ئارامی وەسف دەکات.

پیاوکوژێك لێرەیە و تەنها شمشێرەکەی دەبینین. ئەو جارجار شمشێرەکەیمان پیشان دەدات وەك ئەوەی بیەوێت پێمان بڵێت ئەوەی بیەوێت قسە لە موقەدەسەکانی من بکات ئەوا چارەنوسی وەك چارەنوسی زەردەشتی لێدێت. سێبەری شمشێرێك دیارە و هەموومان دەیبینین بەڵام شمشێروەشێنەکە دیار نییە و بەهەرچی پۆلیس و ئاسایشی ئەم وڵاتە

هەیە نادۆزرێتەوە. ئەم شمشێرە پێشتریش بە خوێنی سەرانی مامە حەمە و شێخ ستار سور بووە و ڕەنگە خوێنی چەندانی تریش سور بکات گەر شمشێروەشێنەکە نەدۆزرێتەوە.
پیاوکوژێك لەناوماندایە و نازانین کێیە. ئەو پیاو دەکوژێت و ڕەنگیشی تێکناچێت تا بیناسینەوە. ئەو چەقۆ لەملی وشە دەسوێت و بەرامبەر بە نەوتفرۆش و گەندەڵ و فایلچی و ئەنفالچییەکانی ئەم کۆمەڵگەیە بێدەنگە. پیاوکوژێك لەناوماندایە و دۆزینەوەی زۆر زەحمەتە.

azizrauf2003@yahoo.com

- http://www.dengekan.com/doc/2010/5/azizRaouf30.htm
- http://www.dengekan.com/nwseran/azizRawf.htm

مشتوومڕ لەسەر جەوهەری فەلسەفەی ئیسلامی.. نووسینی: دڵشاد کاوانی

پوختە
لەم بابەتەدا سەرنجەکان لەسەر فەلسەفەی ئیسلامی دەخرێنەڕوو، مشتومڕ و ناکۆکی لەسەر جەوهەری فەلسەفەی ئیسلامی و دەستەواژەی فەلسەفەی ئیسلامی دەخەینە بەر باس. هەروەها “فەلسەفەی ئیسلامی ئایە عەقیدەی ئیسلامییە یان تێگەیشتنی فەلسەفییە؟” مەبەست لە فەلسەفەی ئیسلامی چییە؟ پەیوەندی فەلسەفەی ئیسلامی و ئیسلام چییە؟ فەیلەسووفە ئیسلامییەکان کێن؟ هەوڵدان بۆ دۆزینەوەی وەڵامی پرسیارەکانی وەک… وشەی سەرەکی: فەلسەفە، فەلسەفەی ئیسلامی، زاراوەی فەلسەفی، فەیلەسووف. ڕوون دەکەینەوە.

جەوهەری فەلسەفەی ئیسلامی

فەلسەفەی ئیسلامی بەشێکە لەو گەنجینەیەی فەلسەفە و حیکمەت، کە

موسڵمانان پێشکەشی جیهانی دەکەن. بە واتایەکی تر فەلسەفەی ئیسلامی ناوی گشتی چەمکە فەلسەفییەکانی بیرمەندانی موسڵمانە و هیچ جیاوازییەکی لەگەڵ فەلسەفەکانی تری دا نییە. چونکە فەیلەسووفە موسڵمانەکان بە دەستەواژەی فەلسەفەی ئیسلامی ناویان بردووە بەو چەمک و بوارانەی لەکۆڵینەوە کە پێشکەشیان کردووە وەک ئەوەی ئەمە ئەمە دەیکەین؛ ئەگەرچی لای هەندێک بیرمەندانی ئیسلامی فەلسەفە وەک زاراوە، بەکارنەبراوە. ئەمەش لەبەر ئەوەیە کە هەر لەسەرەتاوە پێیان وابووە کە خەریکی دروستکردنی فەلسەفیین؛ چونکە ئەوان حەقیقەتەکانی فەلسەفە و ئەو حەقیقەتانەی کە بە مەرۆڤ ئاشکرا دەکران، بە هەمان ڕاستیان دەزانی. بەم مانایە، دەستەواژەی فەلسەفە لە فەلسەفەی ئیسلامیدا ئاماژەیە بە چەمکی فەلسەفە بە مانا ڕەهاکەی. هیچ جیاوازییەکی نییە لەگەڵ فەلسەفەی یۆنانی، میسری، هیندی و هیتی تا دوایی. زاراوەی فەلسەفی لەم فەلسەفانەدا گوزارشت لە هەر چەمکێک دەکات زاراوەی فەلسەفی لە فەلسەفەی ئیسلامیدا هەمان چەمک دەربڕێت و لە ڕووی بابەت و میتۆدەوە جیاوازی نییە.

فەلسەفەکان بە هۆی کاریگەری کەشە ئایینی و سیاسی و کۆمەڵایەتییەکان بە پێی جوگرافیا و ناوچەکانی تیایدا خەسڵەت و تایبەتمەندی جیاوازیان دەبێت، هەرچەندە فەلسەفەی ئیسلامی بە مانای ڕەهای فەلسەفە هەمان ڕێچکەی فەلسەفەکانی ترە، بەڵام جیاوازە لە فەلسەفەکانی تر لە ڕووی تایبەتمەندی و دەربڕینەوەیە. بە ئەوەی نموونەیەکی سادە بهێنینەوە، فەلسەفەی ئیسلامی هەڵوەستێکی ئەرێنی لەسەر پرسی ئایین و فەلسەفە، مەعریفە و ئایین هەیە و لەجیاتی ململانێی نێوان ئایین و مەعریفە، یان ئایین و فەلسەفە، پەیوەندی نێوان ئایین و فەلسەفەی زۆر نزیکە، وەک ئیبن ڕوشدی ئەندەلوسی دەڵێت: “دین و فەلسەفە هەردووکیان لە شیرن” ئەوە برایە.

هەموومان ئەوە دەزانین لە مێژووی فەلسەفەدا کاتێک فەلسەفەکان ناوی دەهێنرێن لەسەر چەندین فاکتەری وەک ناوی شوێنێکی جوگرافی، ناوی نەتەوەیەک، ناوی ئایینێک، ناوی تاکێک و هتد. هەروەها ناوی فەلسەفەی ئایینی لە ناوی ئایینەوە هەڵێنجراوە و ناونراوە، یاخود وەک قوتابخانەکانی دیکە بە تاکی بیرمەندەوە دەناسرێت “فەلسەفەی ئەلفارابی، فەلسەفەی ئیبن سینا”. واتە دەستەواژەی “فەلسەفەی ئیسلامی” زاراوەیەکی هاوشێوەی ئەو زاراوانەی سەرەوەیە و دەکرێت بڵێین ناوکە کە بە کۆکردنەوەی بیرەکەی فەلسەفی فەیلەسووفە موسڵمانەکان، کە لە کولتووری ئیسلامی و جوگرافیای ئیسلامیدا ژیاون.

مشتومڕی جیاواز سەبارەت بە زاراوەی “فەلسەفەی ئیسلامی”.

لە فەرهەنگی ئیسلامی سەدەی ناوەڕاست و جوگرافیای ئیسلامیدا چەمکی حیکمەت بە هەمان مانای چەمکی فەلسەفە بەکارهێنراوە، هەرچەندە فەیلەسووف و نووسەران لە زۆربەی بەرهەمەکاندا دەستەواژەی “فەلسەفە”یان بە حیکمەت یان دەستەواژەی “ویزم” دەربڕیوە، بەڵام پرسیارەکە لە ناونانی سیستەمێک یان کۆمەڵە بیرۆکەیەک کە لە وڵاتانی ئیسلامی لە دوای سەدەکانی ناوەڕاست و سەردەمی عوسمانییەوە سەریان هەڵداوە، بۆچوون و مشتومڕی جۆراوجۆر سەریان هەڵداوە و هەوڵدەدەین لە خوارەوە کورتیان بکەینەوە.

زاراوەی فەلسەفەی ئیسلامی دەگەڕێتەوە بۆ سەرەتای سەدەی نۆزدەهەم، سەرەتا لە ڕۆژهەڵاتناسەکانەوە دەستی پێکرد کە هەوڵیان دەدا لە ئیسلام تێبگەن. مشتومڕە سەرەکییەکانی ناونانی سیستەمەکانی بیرکردنەوەیە، کە بیرمەندانی موسڵمان پێشنیاریان کردووە بریتین لە “فەلسەفەی ئیسلامی”، “فەلسەفەی عەرەبی”، “فەلسەفەی موسڵمان”، “فەلسەفەی ئیسلامی”، “فەلسەفە لە ئیسلامدا”، “فەلسەفەی ئیسلامی عەرەبی” ، “فەلسەفەی ئیسلامی ڕۆژهەڵاتی”.
ستێنبێرگن، کرامر، تەها حوسێن و مەحمود ئەلحودەیری لەو کەسانەن کە پێشنیار و پێداگری لەسەر ناونانی ئەو بیرەکانە دەکەن کە لە ئەنجامی بزووتنەوەی کولتووری و فەلسەفی ئیسلامی لە ژێر ناوی “فەلسەفەی عەرەبی” سەریان هەڵداوە. هۆکاری ناونانی ئەوان بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە فەلسەفەی ئیسلامی بە زمانی عەرەبی نووسراوە. بەم شێوەیە لای ئەوان هەرکەسێک فەلسەفەی عەرەبی بنووسێت، جا موسڵمان بێت، چ مەسیحی بێت، یان جوولەکە، بەو کەسانە دادەنرێت کە بەشدارن لە دروستکردنی “فەلسەفەی عەرەبی”. ئەو زانایانەی کە دژایەتی زاراوەی “فەلسەفەی عەرەبی” دەکەن، پرسگەلێکی وەک ئەوەی کە فارابی یەکێک لە دامەزرێنەرانی فەلسەفەی ئیسلامی تورک بووە و ئیبن سینا فارس بووە، ئەم بۆچونە دەوروژێنن بە تایبەتی بۆچوون هەیە کە ناسیۆنالیزمی نووسەرانی عەرەبی وەک تەها حوسێن بووە هۆی ئەوەی کە فەلسەفەی ئیسلامی ناوی “فەلسەفەی عەرەبی” هەڵبگرێت.

جگە لەمەش، کەسانێک هەن کە دژایەتی دەستەواژەی “فەلسەفەی عەرەبی” دەکەن و بە فەلسەفەی ئیسلامی یان “فەلسەفەی موسڵمان” ناوی دەبەن، لەوانە مێژوونووسانی فەلسەفەی ئیسلامی وەک هێنری کۆربین و مەجید فەخری، کە بۆ ئەوان گرنگ نییە فەلسەفەکە بە چ زمانێکە لە… هەرچەندە زۆربەی دەقە فەلسەفییەکان بە زمانی عەرەبی نووسراون، بەڵام ئاماژەی بە بوونی زۆرێک لە دەقی فەلسەفی بە زمانی تورکی و فارسیش کردووە و پێی وایە کە گونجاوترین زاراوە فەلسەفەی

ئیسلامییە و ئەم فەلسەفە تەنیا فەلسەفەی فەیلەسووفە موسڵمانەکان دەگرێتەوە، هەرچەندە فەیلەسووفی جوولەکە و مەسیحی کە لە جیهانی ئیسلامیدا ژیاون بە زمانی عەرەبی نووسیوویانە. ئەو دەقە فەلسەفیانەی کە هەیە جەخت لەوە دەکەنەوە کە نەشیاوە هەڵگری ئایینی جیواز لە نێو فەلسەفەی ئیسلامیدا هەژمار بکرێن. تەنانەت ئەگەر ناوی “فەلسەفەی ئیسلامی تورک، یان فارس و هند”یش بێت، هەر فەلسەفەکە دەگەڕێنرێتەوە بۆ موسڵمانانی نەتەوەکان، چەمکێکی پێچەوانەی واقیع و پراکتیکیش دروست دەبێت. بە پێی ڕوانگەیەکی تر، دەستەواژەی “فەلسەفەی ئیسلامی” ناتوانێت مانای تەواوی چەمکی فەلسەفە لە دەستەواژەی “فەلسەفەی ئیسلامی”دا بە گشتی بدات، هەروەها ناتوانێت گوزارشت لە فەلسەفەیەکی ڕەها بکات.

زانایانی وەک القیتفی، ئیبن ئوسەیبە، بەیحاقی و ئەلئیلشتانی، لە مێژوونووسە کلاسیکییەکانی موسڵمانانی تەزکیردا، فەیلەسووفەکانیان بە “الفلەسیفەت الاسلامیە” و “فەلسیفەتول ئیسلام” ناوبردووە، کە بە واتای “فەیلەسووفە ئیسلامییەکان” دێت. هەر لەبەر ئەم هۆکارەش گونجاوترە فەلسەفەی ئەو فەیلەسووفانەی باوەڕیان بە ئیسلام هەیە، بەبێ گوێدانە وڵات و زمان، یان نەتەوە، لە ژێر پۆلی “فەلسەفەی ئیسلامی”دا وەک فەیلەسووفی ئیسلامی پۆلێن بکرێت. لە لایەکی ترەوە فەلسەفەی فەیلەسووف و بیرمەندانی موسڵمان ناوی “فەلسەفەی ئیسلامی”یان پێدەدرێت، دەچێتە خزمەتی دەوڵەمەندکردنی فەلسەفەی جیهانی ئیسلامییەوە.

دەستەواژەی “فەلسەفەی ئیسلامی” بە شێوەیەکی بەرفراوان لە وڵاتانی وەک هیندستان، ئێران، پاکستان، تورکیا بەکاردێت و هەروەها مێژوونووسانی فەلسەفی میسری وەک ئەهوانی و ئیبراهیم مەدکور، بەرهەم و بابەتەکانیان سەبارەت بە لێکۆڵینەوەی فەلسەفی لە جیهانی سەدەی ناوەڕاستی ئیسلامیدا بە “فەلسەفەی ئیسلامی” ناوزەد کردووە ” یان ناویان لێنراوە “فەلسەفەی ئیسلامی” لە بەرهەمەکانیاندا. ” ئەو زاراوەیەیان بە بەکارهێناوە. بەکارهێنانی دەستەواژەی “فەلسەفەی ئیسلامی” بە قۆناغەکانی دوای پچڕانی یەکڕیزی سیاسی موسڵمانان وازی لێهێنرا و هەر جوگرافیایەک دەستی کرد بە ناونانی ئەو بیرۆکە فەلسەفی و چەمکە فەلسەفیانەی کە لەناو ئەواندا سەریان هەڵدا بە ناوی ناوچەیی گۆڕدرا. نموونەی فەلسەفەی میسری، فەلسەفەی ئێرانی، فەلسەفەی هیندی، تورکی. هەندێک کەش، وەک ناسیۆنالیزمی مۆدێرن و تایفەگەری، وایکردووە فەلسەفەکانی گەلانی ئیسلامی بە ناوی قەومی و جوگرافیای خۆیانەوە ناوزەد بکرێن. بەڵام فەلسەفەی بیرمەندانی

موسڵمانی ئەمڕۆ یان ئەو کۆمەڵە فەلسەفانەی کە لە ناو گەلانی ئیسلامیدا سەرهەڵدەدەن، نەک هەر ڕاستن کە بە "فەلسەفەی ئیسلامی مەدەرن" یان "فەلسەفەی ئیسلامی" بە گشتی ناوببرێن، بەڵکو لە ڕوانگەی پەرەپێدانی بەرهەمەکەوە لە دووبارە دروستکردنەوە و زیندووکردنەوەی چەمک و سیستەمی بیرکردنەوەی ئیسلامی ڕۆڵێکی گرنگی تایبەت دەگێڕێت.

پەیوەندی فەلسەفەی ئیسلامی بە ئیسلامەوە

سەبارەت بە دەستەواژەی ئیسلام لە زاراوەی "فەلسەفەی ئیسلامی"دا بۆچوونی جیاواز هەیە، هەندێک لە نووسەرانی وەک هێنری کۆربینیش قورئان بە سەرچاوەی سەرەکی فەلسەفەی ئیسلامی دەزانن، دەڵێن کە زۆربەی ئیلهامەکانی لە قورئانەوە وەرگرتووە. یان وەک ئان. لای. ئەو وەک جوولەکە، جولەکەیەک یان مەسیحییەک، هەرچەندە بەرهەمی فەلسەفی عەرەبی بنووسێت، بە فەیلەسووف نازانرێت. لە بەرئەوەی فەلسەفەی ئیسلامی پەیوەندییەکی بەهێزی لەگەڵ ئیسلامدا هەیە، نەشیاو ناموسوڵمانەکان بخرێتە ناو پۆلی فەلسەفەی ئیسلامییەوە، چونکە ئەوان لە دروستکردنی فەلسەفی خۆیاندا سەرچاوە ئیسلامییەکان بەکارناهێنن.

بەگوێرەی ڕوانگەیەکی تر، "فەلسەفەی ئیسلامی" بە ئیسلام تێدەگەین و بەپێی ئەم بۆچوونەش فەلسەفەی ئیسلامی بریتییە لە شیکردنەوەی فەلسەفیی ئەو مانایانەی لە قورئان و فەرموودە دەرهێنراون یان خستنەڕووی فەلسەفەی قورئان و فەرموودەیە، بە جۆرێکی دیکە واتە ڕۆحی قورئان و فەرموودەیە. بە ئەوانەی فەلسەفەی ئیسلامی وەک فەلسەفەی ئیسلام یان وەک ئایین سەریهەڵدا. نەیارانی ئەم بۆچوونە دەڵێن، ئیسلام فەلسەفە نییە، و مەبەست لە فەلسەفەی ئیسلامی ئەوە نییە فەلسەفەی ئیسلام بێت وەک ئایین، بەڵکو "فەلسەفەی کولتووری ئیسلامی" یە بە مانای سەرچاوە و سەربەخۆییەکەی.

قبوڵکراوترین ڕوانگەی ئەو بۆچوونانەی سەرەوە ئەوەیە: "فەلسەفەی ئیسلامی" ئەو بۆچوونە فەلسەفیانەیە کە فەیلەسووفە موسڵمانەکان لەسەر پرسە فەلسەفییەکان دەریدەبڕن، فەلسەفەی ئیسلامیش وەک فەلسەفەکانی تر چەمکێکی فەلسەفی بە مانایەکی ڕەها ڕوون دەکاتەوە.

مانای گشتی فەلسەفەی ئیسلامی

ئەگەر تەماشای تەفسیری مێژوونووسە فەلسەفییە موسڵمانەکانی وەک ئیبن نەدیم و القیتفی و ئیبن ئەبی ئوسەیبە بکەین، ئەو ڕوانگە

فەلسەفییەی کە بە دەستەواژەی “فەلسەفەی ئیسلامی” خستووەتە ڕوو، لەسەر بنەمای ناوی فەیلەسووفە موسڵمانەکانە کە لە ژێر کاریگەری ئەرستۆ و ئەفلاتون بوون، وەک کیندی و فارابی و ئیبن سینا، لە بابەتەکانی فەیلەسووفانی ئیسلامیدا، ڕاستتر دەبێت، بڵێین بۆچوونەکان مەبەستن. بەڵام بەم شێوەیە، زانستە بنەڕەتییەکانی وەک کەلام، سۆفیزم و فیقهی ئیسلامی که دەستکەوتێکی گرنگی مێژووی فیکری ئیسلامین، له فەلسەفەی ئیسلامی دوور دەخرێنەوە .

مێژوونووسانی هاوچەرخی فەلسەفە وەک هێنری کۆربێن و ئەلقودەیری و ئیبراهیم مەدکور باسیان لەوە کردووە کە فەلسەفەی ئیسلامی دەبێ فەلسەفەی ئیسلامی و عیرفان و فیقهی ئیسلامی لەخۆ بگرێت، دەتوانین بە شێوەیەکی بەرفراوان ئەم ئارگیومێنتە بە دوو لق دابەش بکەین.
یەکەم: فەلسەفەی ئیسلامی فەلسەفە بە مانا ڕەهاکە دەگرێتەوە، واتە ئەو سیستەمە فەلسەفییەی کە زانایانی موسڵمان پێشنیاریان کردووە.
دووەم: فەلسەفەی ئیسلامی فەلسەفەی ڕەها و کەلام و عیرفان و زانستە ئیسلامییەکانی تر لەخۆ دەگرێت. ڕوانگەی دووەم لە سرووشتی گەنجینەیەکی و کۆکردنەوەی داتا و زانیارییە کە لە دەوری هۆشی ئیسلامی و تێگەیشتنی ئیسلامی کۆکراونەتەوە و بۆچوونەکە کە لە لایەن بەشێک لە مێژوونووسانی فەلسەفەی ئیسلامییەوە پشتیوانی لێکراوە. لە خوارەوە با پۆلێنکردن یان جۆرەکانی فەیلەسووفی ئیسلامی جیا بکەینەوە، لەوانە ڕوانگەی دووەم بە گشتی و ڕوانگەی یەکەم بە تایبەتی؛ هەروەها با ڕوون بکەینەوە کە کام گروپی ڕەوتی فەلسەفی ئیسلامی لەسەر ڕوانگەی دووەم دامەزراون.

فەیلەسووفانی ئیسلامی

١- ڕەوتی فەلسەفە (فەیلەسووفان) : ئەم ڕەوتە دابەش دەبێت بەسەر گروپە جیاوازەکاندا لەوانە مەششاییەکان و ئیخوان سەفا و ئیشراقی و گروپەکانی تر.
٢- موتەکلیمون (ئەهلی کەلام): لە چەمکی موعتەزیلە و ئەشعەری و ماترودی دروست دەبن. نووسەران وەک فەیلەسووفەکان بیرمەندن کە لەسەر تەواوی بوارەکانی فەلسەفەی سەرەکی دەنووسن، وەک زانین، بوون، گەردوون و بەهاکان.
٣- موتەسەویفون (ئەهلی تەسەوف): یەکێکە لە گرنگترین بزووتنەوە فەلسەفییەکان لە جیهانی ئیسلامدا، بە فەلسەفەی تەسەوفیش ناودەبرێت. بزووتنەوەیەکی فەلسەفی ئیسلامی گرنگە کە لە دەوری فەلسەفەی وەحدەت الجود (یەکێتی بوون)ی ئیبن عەرەبی دابەش بووە بەسەر گروپە جۆراوجۆرەکاندا و بە کارە بەرفراوانەکانی لە بوارەکانی مەعریفە،

بوون، گەردوون، فەلسەفەی مرۆڤ و… فەلسەفەی ئەخلاقی.
٤- زانایانی فیقهی (فیقه ناسانی ئیسلامی): ئەوان دامەزرێنەری فیقه، یان زانستی یاسایین له فەرهەنگی زانستی ئیسلامیدا، هەروەها ئەوانەن له ئه نجامی به کارهێنانی عەقڵ سەبارەت به کێشه کردارییەکان تیۆری دروست دەکەن. لە ئەنجامی خستنەڕووی چەندین تیۆری لە بوارەکانی فەلسەفەی یاسا، فەلسەفەی لێکدانەوە، فەلسەفەی ئەخلاق، فەلسەفەی مەعریفە، قوتابخانەی فیقهی وەک حەنەفی و شافیعی و مالیکی و حەنبەلیزم سەریان هەڵداوە و دەتوانین وەک قوتابخانەی تایبەت بانگەشەی بۆ بکەین، چونکە ئەوانیش تیۆریست نووسەکانی ئیسلامین. بەڵام تا ئەمڕۆ لێکۆڵینەوەیکی ورد لەسەر تێڕوانینه فەلسەفییەکانیان کەم تا زۆر وەک قوتابخانەی فەلسەفیی لایان لێ نەکراوەتەوە و ماوەتەوە بڵێین، تەنیا وەک ڕەچەکەیەکی فیقهی ماونەتەوە، ئەوە ئەرکی توێژەران و پسپۆڕانی زانسته فەلسەفییەکانە لێکۆڵینەوەیان لەبارەیانەوە بکەن.
٥- زمانناسان: دامەزرێنەری نەحوی (ڕێزمان) و بەلاغەت (جوانکاری) زمانن لە جیهانی ئیسلامدا، ئەو بیرمەند و فەیلەسووفانەن کە بە گەڕان بە دوای پرسەکانی وەک پەیوەندی نێوان زمان و عەقڵ، زمان و لۆژیک، و زمان و مانا وەن.

ئەنجام

بە کورتی “فەلسەفەی ئیسلامی” ناوی سیستەمێکی بیرەکە و ئەو فەلسەفەیە لەسەر بنەمای چەمکی ئیسلامی و لەسەر بنەمای بیرەکەی فەیلەسووفانی پێش ئیسلام بەتایبەتی ئەفلاتون و ئەرستۆ، سەری هەڵداوە. چونکە گەرانە بە دوای زانین و زانست زانستە مەعریفییە لێکنەدراوەکان لەڕابردوو و ئەستا و داهاتوودا. سیڕینەوە و نەفی کردنی فەلسەفە لە ئیسلامدا، لەناوبردنی ڕابردووە و لەناوبردنی زانست و مێژووە، ئەمەش پێچەوانەی ڕێزگرتنی ئیسلامە بۆ ڕۆح و مەعریفە، و مەترسیدارە بۆ کوشتنی ئەزموونی حیکمەت و هەزموونی بیری ئیسلامیی. کەواتە فەلسەفەی ئیسلامی هەم سیستەمێکی بیرکردنەوەی ئەزموونییە، کە بە ئەزموونی ڕابردوو پەرەی پێ دراوە و هەم ڕۆحی تێگەیشتنی وەحییە لە ئیسلام.

سەرچاوەکان

عەرەبی

- عنوان الكتاب: الفلسفة الإسلامية. المؤلف: الشيخ كامل محمد محمد عويضة. الناشر: دار الكتب العلمية. الطبعة: الأولى 1995 م.
- عنوان الكتاب: معجم مصطلحات الفلسفة في النقد والبلاغة العربيين. المؤلف : سلام أحمد إدريسو. الناشر : عالم الكتب الحديث. الطبعة : 2015.
- عنوان الكتاب : تهافت الفلاسفة. المؤلف : أبو حامد الغزالي. الناشر : دار كيرانيس للطباعة والنشر. الطبعة : 2014. الصفحات : 335. المجلدات : 1.
- كتاب الفلسفة والدين في مدينة الفارابي الفاضلة. المؤلف: دكتورعزمي طه السيد أحمد. دار النشر: عالم الكتب الحديث. سنة النشر : 2015. عدد الصفحات : 185.

فارسی

- كتاب فلسفه اسلامی از الف تا ی. نویسنده: پیتر اس گراف پیتر اس گراف. مترجم : سعید شفیعی. انتشارات: مولی. تعداد صفحه : 192. سال انتشار. شمسی : 1400. سال انتشار میلادی : 2007. سری چاپ : 3.
- كتاب تاریخ فلسفه اسلامی. از آغاز تا درگذشت ابن رشد ـ نویسنده : سیدحسین نصر، عثمان یحیی ، هانری کوربن. مترجم : سیداسداله مبشری. ناشر: فیدیپلاس. سنە: ۱۳۸۸.

ئینگلیزی

- History of Islamic Philosophy. Edited By Oliver Leaman, Seyyed Hossein Nasr. Copyright 2001.
- The Biographical Encyclopedia of Islamic Philosophy. Oliver Leaman (Anthology Editor). 2008. https://www.routledge.com/.

مامۆستا عەزیز گەردی لە نێوان

داغستان و بەحرکەدا.. نووسینی/ عەتا قەرەداخی

بە یەکەمجار ئەوم بینی لە کافتریای کۆلێژی ئاداب، بە جلێکی کوردی سادەوە، بەرەو ڕارەوەکە بە دەرەوە دەڕۆیشت، وام لێکدایەوە کە یەکێک بێت لە کارگوزارەکانی کۆلێژ، بە تایبەتی ناو کۆلێژو زانکۆ چەند کارگوزارێکی کوردی شەبەکی لێ بوو، کە شەرواڵێکی کوردی و چاکەتێکیان لەبەردەکرد، وای بۆچووم کە ئەم پیاوە چاکەتەکەی کردووە بە چەغەو پشتوێنیشی بەستووە، بەڵام هەر زوو ئەم بۆچوونەم هەڵوەشایەوە، کاتێ بینیم بندەستێک کتێبی پێیە. پاش کەمێک لە نەزەند حەمە سەدیق- کە ئیستا نەزەند بەگیخانیە و شاعیرو نووسەرێکی دیارە-م پرسی ئەو پیاوە کێیە بە جلی کوردیەوە لە ناو کۆلێژدا دێت و دەچێت، وەڵامی دامەوە چۆن نایناسیت، ئەوە مامۆستا عەزیز گەردیە. من تا ئەو کاتە نەمدەزانی کە مامۆستا عەزیز گەردی خوێندکاری بەشی زمانی فەرەنسیە، چونکە من پێشتر چەند نووسینێکی ئەوم بینیبوو بە تایبەتی ئەدەبی بەراوردکاری و چەند ژمارەیەکی ئەدەبی بێگانان و ئافرەتی کورد. ئەوە یەکەمجار بوو من ئەم پیاوە بە جەستە لاوازو سادەو ساکارو کەسایەتی [illegible] و پایە بەندە لە دوورەوەو بە قسەکردن ببینم.
دواتر من لە نزیکەوە مامۆستا عەزیزم ناسی، ئەوکاتە ئەو لە پۆلی سێیەمی بەشی زمانی فەرەنسی بوو، ئەوەی بەلامەوە سەیربوو ئەم پیاوە گەورەیە کە پێشتر پەیمانگای مامۆستایانی تەواوکردبوو، نزیکەی پانزە ساڵ مامۆستای سەرەتایی بوو، منداڵانی کوردی فیرکردبوو، ئێستا وەکو خوێندکاریک سادەو ساکار دەهاتوو دەچوو، کە جارجاریش دەمبینی لەگەڵ هەندێ لە مامۆستاکانیدا قسەی دەکرد، وەکو منداڵێکی سەرەتایی و بە ئەدەب و پەیوەستبوونێکی زۆرەوە رادەوەستاو قاچەکانی جووت دەکردو رێک رادەوەستا، هەرچۆن مامۆستا لە قۆناغی سەرەتایی پێی دەگووتین وریابە، ئەو لەباری وریابووندا ڕادەوەستا.
ئەو زمانی فەڕەنسی دەخوێند، بەڵام پێشتر چەند بابەتێکی لە زمانی ئینگلیزیەوە بە کوردی وەرگێڕابوو. دیارە ئەو خۆی فێری زمانی ئینگلیزی کردبوو، لە راستیشدا ئینگلیزیەکەی لە زۆربەی دەرچووانی بەشی ئینگلیزی باشتر بوو، زۆر جار دەمبینی خوێندکارانی کوردی زمانی ئینگلیزی لێی کۆدەبوونەوەو پرسیاریان لێ دەکرد. ئەو بەبێ ئەوەی بڵێت ئیوە خوێندکاری بەشی ئینگلیزین و من فەرەنسی دەخوێنم، وەڵامی دەدانەوەو هەندێجار بابەتەکانی بۆ باس دەکردن بە تایبەتی

بابەتی ئەدەب، کە دیاربوو ئەو زۆرێک لەو رۆمان و دراماو شیعرانەی خوێندبووەوە کە ئەمە وەکو پرۆگرامی خوێندن دەبوو بمانخوێندنایە.
من یەکەمجار لە کۆلێژی ئەندازیاری شارستانی وەرگیرام و دواتر گواستمەوە بۆ بەشی ئینگلیزی، هەندێ کەس پێیان دەگووتم بە عەقلییەکی گەورەت کردووە، هەندێکی تر دەیانگووت تۆ چۆن تەنازولت کردووە، بەلام مامۆستا عەزیز هەمیشە دەیگووت ئەو کاک عەتایەی کە لە کۆلێژی ئەندازیارییەوە بەرزبووەتەوە بۆ بەشی زمانی ئینگلیزی، هیوادارم هەمیشە لە بەرزبوونەوەدا بێت ، هەرگیز تەنازول لە هیچ شتێکدا نەکات. دواتر وەرگێڕانە نایابەکەی" داغستانی من"ی رەسوڵی هەمزەتۆفی پێشکەش کردم و لێی نووسیبوو: ئەم کتێبە کە رێنومایی ژیانە و هەمزاتۆف وەکو پەخشانێکی هونەری نووسیوویەتیەوەو تێکەلاوی چیرۆک و ئەفسانەی داغستانی کردووە کە چیرۆک و ئەفسانەی مرۆڤایەتین، بەو گەنجانە پێشکەش دەکرێت کە بەڵین بەخۆیان دەدەن لە دوارۆژدا خزمەتگوزاری میللەتەکەیان بن و چیان لە دەست دێت لەو بوارەدا کەمتەرخەمی نەکەن".
ئەوەی کە بۆ کەم کەس دەکرێت ئەوە بوو کە مامۆستا عەزیزو هاوەڵەکانی کە ئەوانیش مامۆستای سەرەتایی بوون، دەوامی مامۆستایەتیان گواستبووەوە بۆ خویندنگای ئێواران لە هەولێرو رۆژانە بەیانی زوو لە هەولێرەوە دەهاتنە موسڵ و دوای تەواوبوونی وانەکانیان دەگەڕانەوە بۆ هەولێرو فریای دەوامی ئێوارانیان دەکەوتن، واتە لە هەمان کاتدا مامۆستاش بوون و خوێندکاریش، خوێندنی زانکۆی ئەوساش وەکو ئێستا نەبوو بە تایبەتی لە زانکۆی موسڵ کە نەهاتن بگەیشتایەتە رۆژێیەکی دیاری کراو خوێندکار ئەو ساڵە بۆ کەوتوو دادەنرا. ئەوەی جێگای سەرنج بوو مامۆستا عەزیز هەرگیز ناوی لە لیستی خوێندکارانی نەهاتوودا نەدەبینرا.
من ساڵی یەکەمی خوێندنم بوو لە بەشی زمانی ئینگلیزی، نزیکی نیوەی ساڵە بوو، چوومە کتێبخانەی کۆلێژ، مامۆستا عەزیز لەگەڵ مامۆستا حسەین عەلی وەلی و مامۆستا عەلی جوکل دانیشتبوو، سڵاوم لێکردن، وتی وەرە کارم پێتە، لیقاکسەکەی کردەوەو چەند پەڕەیەکی کەپی کراوی پێدام و گووتی ئەوانەم بۆ وەرگێڕە، من زۆر بە لامەوە سەیر بوو، وتم مامۆستا چۆن وەری بگێڕم ؟ ئەو گووتی ئەوە چیرۆکەکە قورس نیە، ئاسانە چەند جارێک بیخوێنەوە، بە ئەوەی لێی تێبگەیت، هەر وشەیەکت نەزانی لە فەرهەنگ ماناکەی بدۆزەوەو بزانە ئەو مانایە لە رستەکەدا گونجاوە، ئەگەر نەگونجا بە دوای مانایەکی تری وشەکەدا بگەڕێ، دیارە ئاشکرایە کە وشەی وا هەیە لە زمانی ئینگلیزیدا چەند مانایەکی هەیە. من چیرۆکەکەم لێوەرگرت و بەو ئینگلیزیە کەمەی کە ئەو کاتە دەمزانی و دیارە بە کوردیەکی خراپیش چیرۆکەکەم کرد بە

کوردی و پاشی چەند ڕۆژێک کوردیەکەو ئینگلیزیەکەم بۆ بردەوە. لە کتێبخانە لەگەڵم دانیشت ڕستە بە ڕستە بەراوردی کوردی و ئینگلیزیەکەی کردو کوردیەکەی من پڕی بوو لە هەڵە، ڕستەکانی بە ڕاستکردەوەو ئینگلیزی و کوردیەکەی دایەوە دەستم و گووتی دەستخۆش زۆر باشە، جارێکی تر وەرگێڕانەکەت بنووسەوەو بیر لەوە بکەرەوە کە خۆت ئاسایی کاتێ قسە دەکەیت چۆن ڕستەکان دەڵێیت، ئەم ڕستانەش بخەرە سەر شێوەی قسەکردنەکەی خۆت. جارێکی تر کوردیەکەی خۆمم نووسیەوەو بردەوە بۆ مامۆستا، پاش ماوەیەک بەیانیەکی ڕۆژی شەممە کە چووم بۆ کۆلێژ، مامۆستا لەبەردەم دەرگای هۆڵی ژمارە حەڤدە وەستابوو کە من وانەم لەوە هەبوو، گووتی وەرە، لیڤاکسەکەی کردەوەو دوو ژمارەی ڕۆژنامەی هاوکاری پێدام و وتی سەیرکە ئەوە چیرۆکەکەیە کە وەرتگێڕابوو، بۆم ناردویت بۆ هاوکاری و لەرێدا بڵاوکراوەتەوە. لە ڕاستیدا من کە ناوی خۆمم بینی نووسرابوو وەرگێڕانی لە ئینگلیزیەوە وام دەزانی خەون دەبینم. من زۆربەی کات لەبەر ئەوەی چاوم کزبوو، لە پێلدا، لە ڕیزی پێشەوە دادەنیشتم، بەڵام ئەو وانەیە کە بابەتی وتار- ئیسەی-مان هەبوو، دکتۆر دنحە تۆبیا گەرگیس کە مامۆستایەکی هەجگار لەهاتوو بوو پێی دەگووتین، لە ڕیزی دواوە دانیشتم، هەر تاوناتاوە لە ژێردەستمەوە سەیرێکی هاوکاریەکەم دەکرد. هیواخوازبووم چی زووترە وانەکە تەوابێت بۆ ئەوەی بچمە کتێبخانە وەرگێڕانەکەم لە ڕۆژنامەکەدا بخوێنمەوە.

بەلام دواتر کە وەرگێڕانەکەم خوێندەوە، بۆم دەرکەوت کە مامۆستا زیاتر دەستکاری کردووەو کوردیەکەی بۆ چاک کردوم. دوای چەند ڕۆژێک مامۆستا لە کتێبخانە وتی وەرە شتیکت بدەمێ، کە چووم دیوانی هێمن و هەواری خاڵی پێدام، وتی پێشەکی دیوانەکەو ئەم پەخشانە درێژە بخوێنەوەو سەرنجی وشەکان و ڕستەکانیشی بدە. پاش چەند ڕۆژێک کە ئەوانەم خوێندەوە بردەوە بۆ مامۆستا، دوای ئەوە "پێکەنینی گەدای حەسەنی قزڵجی و دارەکەی بەرمالمان-ی ئەحمەد محەمەد ئیسماعیل و پایزەخەونی محەمەد مەولود مەمی بۆ هێنام…بەمجۆرە مامۆستا بەردەوام بوو. دواتر تێگەیشتم مامۆستا دەیەوێت لە ڕێگای ئەمانەوە کوردیەکەم باش بێت.

مامۆستا عەزیز دوو خاسەتی زۆر هەستیاری هەبوو، کە دەبوو زۆر بە وریایانە هەڵس و کەوتی لەگەڵێ بکەیت، یەکەمیان ئەوە بوو کە زۆر دڵی ناسک بوو، دەبووا بزانیت چۆن لەگەڵی دەدوێیت و چۆن هەڵس و کەوتی لەگەڵ دەکەیت. دووەم هەرگیز حەزی نەدەکرد نزیک بیتەوە لە وردەکاری و نهینیەکانی ژیانی. بۆ نموونە هەتا ئەستاش بۆ تەواوەتی ئاشکرا نیە کە مامۆستا لە دایکبووی چ ساڵێکە. ڕۆژێک لەناو زانکۆ من و ئەو و کاک حەمید عەبدوڵاو عارف عومەر گوڵ برای ڕەوانشاد

دکتۆر مارف گوێ، لە ناو زانکۆ پیاسەمان دەکرد، مامۆستا خلیسکاو کەوتە سەر زەوی پێکەوە هەڵمانساندەوە، پارەو ناسنامەی زانکۆی کەوتە سەر زەویەکە، من کۆمکردنەوەو بەدەستمەوە بوو، دەستبەجێ شتەکانی لە دەست وەرگرتم و وتی خۆ سەیری ناسنامەکەمت نەکرد، لە راستیدا زانیم لە دایکبووی چ ساڵێکە، بەڵام هەرگیز باسم نەکرد، دواتریش چەند جارێک لێی پرسیم ئایا سەیری ناسنامەکەیم کردووە، هەر بە هەمان شێوە وەڵامم دایەوە کە نەخێر، چونکە دەمزانی لەم زویر دەبێت. خاڵیکی تر کە زۆر هەستیار بوو بەرامبەری ئەگەر باسی هاوسەرگیری لەگەڵ بکرایە. هەرچەندە ئەو بەردەوام نوکتەی خۆش و پێکەنیناوی بە دەگێڕاینەوە، لەو رووەوە ئەگەر ئەوەی دەیزانی بینووسیایەتەوە، دەبووە عەلادین سەجادیەکی تر. بەڵام ژیان نهێنی سەیری تێدایە. ئەم پیاوەی کە هەرگیز حەزی نەدەکرد باسی هاوسەرگیری لەگەڵ بکەیت، سەرئەنجام من بۆم دەرکەوت کە لای خۆیەوە عەشقی یەکێک لە کچە خوێندکارە کوردەکان بووە، من وای بۆ دەچووم کە هەرگیز بوێری ئەوەی نەبێت کە هەستی خۆیی بۆ دەرببڕێت، بەڵام دواجار زانیم کە ئەو بابەتەی لەگەڵ کچەکەدا کردبووەوە، بەڵام دیاربوو کچەکە وەڵامێکی ئەرێنی نەبوو، بە تایبەتیش ماوەی نێوان تەمەنیان زۆر بوو، من وام هەست دەکرد پاساوی کچەکە بە وەڵامە نەرێنیەکەی ئەوە بووبێت. ئەوەش پێموابوو زیاتر دەوری هەبوو لە زیاتر ئاڵۆزکردنی پەیوەندیەکانی مامۆستاو زیاتر بەسەرخۆدا شکانەوەیدا.

خاسێتێکی دیاری تری مامۆستا سادەیی و بێ باکی بوو لە دنیا. ئەو لەگەڵ زۆرینەی خوێندکارانی کوردی کۆلێژی ئاداب پەیوەندی هەبوو بە ئاستی جیاواز، دیارە هەمووانیش هەر یەکە بە ئاستێک ئەویان دەناسی چونکە ئەو دەمە مامۆستا نەک هەر لە خوێندکاران بەڵکو لە ناوەندی رۆشنبیری و ئەدەبی کوردیدا ناوێکی درەوشاوە بوو، زۆرینەی هاوتەمەنەکانی ئێمە شانازیمان بەوەوە دەکرد کە مامۆستا بەیانی باشمان لێ بکات، بەڵام وەکو گووتم ئەو ئاستی پەیوەندیەکانی لەگەڵ بەشێکمان بەهیزتر بوو بە تایبەتی ئەوانەی کە بایەخێکیان بە ئەدەب و خوێندنەوەو نووسین هەبوو، بەردەوامیش هەستمان دەکرد ئەو پێیوایە بەرپرسیارێتی هەیە بەرامبەر بەوانەی کە دەزانێت ئارەزووی بایەخدانیان بە ئەدەب و رۆشنبیری کوردی هەیە.

لە راستیدا کاتێ من سەیری کەسێتی مامۆستا عەزیزم دەکرد، بەردەوام ئەو بۆچوونەم لا زیاتر جێگیر دەبوو کە ئەم پیاوە بە سرووشتی بۆ ئەوە خوڵقێنراوە خەریکی ئەدەب و رۆشنبیری بێت، لە راستیدا ئەو بەجگە لەو حەزو ئارەزووە سۆفیانەی بە ئەدەب و رۆشنبیری هەیبوو، لە رووی خۆناسینیشەوە زۆر بە جوانی خۆی ناسیبوو، دەیزانی ئەو

بۆچی ئەفرێندراوە. هەربۆیە راستگۆیانە هەموو ژیانی بۆ ئەو عەشقە سەرەکییەی خۆی تەرخان کرد کە لە راستیدا ئەو نەک هەر عەشقی ئەدەب و رۆسنبیری بوو، بەڵکو هەم دەداری لەگەڵ نووسین و وەرگێڕاندا دەکرد، هەم سەئەنجام هاوسەرگیری لەگەڵ کتێب و قەڵەمدا کردو لەو رووبەشەوە ئەو ژمارەیەکی لە ئەندازە بەدەر نەوەی خستەوەو گەورەترین خێزانی هەیە، خێزانی کتێب و گەورەترین ماڵی هەیە کە ماڵی کتێبخانەیە. تەنانەت عەشقی مامۆستا بۆ کتێب، بۆ نووسین، بۆ وەرگێڕان لە ماوەی بیست ساڵی دوایی تەمەنیدا وای لێکردبوو، کە نووسین و وەرگێڕان و قەڵەمەکانی و پاشانیش کۆمپیوتەرەکەی شوێنی هاوڕێکانی بۆ بگرنەوەو ئەوەیش وای لێکردبوو، تا ئەندازەیەکی زۆر خۆی لە زۆرینەی هاوڕێی و دەستەکانی و ئەو رووبەرە فراوانەی نووسەرانیش داببڕێت کە زۆرینەیان مامۆستایان خۆش دەویست و بەڕێزەوە سەیری هەوڵ و کۆشش و کەسێتی نەفس بەرزو هەڵوێست جوان و کارەکا نایابەنیان دەکرد.

کارو بەرهەماکانی مامۆستا عەزیز هەم لە رووی چەندێتییەوە زۆرن، هەم لە رووی چۆنیتییەوە گرنگن، چونکە ئەو دیدو تێڕوانینی دیاری خۆیی هەبوو بۆ رۆشنبیری و کەلتووری کوردی و باش دەیتوانی ریزبەندی ئەوە بکات کە چی پێویستترەو پێویستە چی لە پێشەوە ئەنجام بدرێت، بە مانایەکی تر لە بارودۆخێکدا کە وەزارەتی رۆسنبیری و دامەزراوە ئەکادیمیەکانی کوردستان و زۆربەی دەزگا کەلتووریەکان سیاسەت و ستراتیژی کەلتووریان نەبوو، مامۆستا لەسەر ئاستی تاکەکەسی خۆی سیاسەت و ستراتیژی جێگیرو چەسپاوی کەلتووری خۆیی هەبوو، لە راستیشدا بەپێی ئەو سیاسەتە جێگیرەی خۆی کاری دەکردو گوێی بەوە نەدەدا کە دەرەوەی خۆی چۆن سەیری کارەکانی دەکەن، چونکە ئەو دەیزانی چی پێویستەو دەبێ چی بکات.

بەرهەمەکانی مامۆستا عەزیز زۆرو فرە چەشنن، کە لە نێوان نووسین و وەرگێڕاندا دابەش بوون. ئەو یەکەم بەرهەمی لە شێوەی کتێبدا لە ساڵی ١٩٦٨-١٩٦٩دا نووسیووە، کە هێشتا لە سەرەتای بیستەکانی تەمەنیدا بووە کە ئەویش کتێبی (رەوانبێژی)ە لە ئەدەبی کوردیدا، کە لە سێ بەرگ پێکهاتووە. لە راستیدا ئەم کتێبەی مامۆستا هەوڵێکی جدیە بۆ دانانی کتێبی شێوە پرۆگرامی بۆ لێکۆڵینەوەی ئەدەبی. لەم کتێبەدا مامۆستا سەرباری سوودوەرگرتنی لە رەوانبێژی عەرەبی، سوودی لە رەوانبێژی زمانی ئینگلیزیش وەرگرتووەو ئەم کتێبە یارمەتیدەرێکی باشە بۆ خوێندکارانی بەشی زمانی کوردی و ئەدەبی کوردی.

لە کتێبە نووسراوە دیارەکانی تری مامۆستا ئەو بەرهەمەیەتی بە ناوی ئەدەبی بەراوردکاری، کە ئەویش دیسان کتێبێکە سوودی زۆری

هەیە بە خوێندکارانی بواری ئەدەبی بەراوردکاری. هەر لە راستیدا مامۆستا خۆی دوای ئەوەی کە تێزی دکتۆرای لە بواری شیعری کوردیدا نووسی، دواتر تێزیکی تری لە بواری ئەدەبی بەراورددا نووسیووە کە بەراوردی نێوان " ڕۆمیۆو جولێت"ی شکسپیرو " مەم و زین"ی ئەحمەدی خانیە. بەجگە لەو لێکۆڵینەوە قوڵەی کە بە میتۆدی نوێی ئەدەبی بەراوردکاری نووسیووێتی، وەکو تەواوکەری تێزەکەی، هەم ڕۆمیۆ و جولیتی لە ئینگلیزییەوە کردووە بە کوردی، هەم مەم و زینی لە کوردییەوە بە ئینگلیزیەکی بەرزو دەوڵەمەندو بە زمانێکی شاعیرانە کردووە بە ئینگلیزی. وەکو ئاشکرایە پێشتریش مامۆستا عەزیز فەرهەنگی بۆ مەم و زینی ئەحمەدی خانی کردبوو.

هەروەک لە بەرهەمە ناوازەکانی تری مامۆستا عەزیز کتێبی" ڕابەری شیعری کلاسیکی کوردی"و کتێبی" ڕابەری کێشی شیعری عەروزی کوردی"ن . مامۆستا لەم دوو بەرهەمە گەورەو دەوڵەمەندەدا کێشەکانی شیعری کلاسیکی کوردی لەسەر بەحرەکانی خەلیلی ئەحمەدی فەراهیدی دیاری کردووەو بنەمایەکیشی داناوە کە بەو پێیە دەتوانرێت کێشەکانی شیعری کلاسیکی کوردی دیاری بکرێت، کە ئەوەش بایەخێکی زۆری هەیە بۆ لێکۆڵینەوەی شیعری کلاسیکی کوردی. هەروەک بە جیاش کتێبێکی لەسەر کێشی شیعری شێخ ڕەزای تاڵەبانی نووسیووە. ئەمە بەجگە لەوەی کە کتێبێکی لەسەر کێشناسی نووسیووە بەناوی " فەرهەنگی کێشناسی" کە ئەمەش وەکو یارمەتیدەرێکی زۆر باشە بۆ لێکدانەوەی کێشی شیعری کوردی. کتێبەکانی بەناوی" پەخشانی کوردی و چێشەی ئەدەبی" دوانی ترن لە کتێبە پڕ بایەخەکانی مامۆستا عەزیز، کە لە یەکەمیاندا باسی نووسینی پەخشان و هونەری پەخشاننووسین و ڕێگەزو بنەماکانی دەکات، کە تیایدا ناڕاستەخۆ باسی چۆنێتی بە دەقبوونی نووسراو دەکات و لەو ڕووەشەوە دوو پایە دیاری دەکات، یەکەمیان زمان یان پیکهاتەو بنیادی نووسینە، دووەمیان ئەو ماناو دەلالات و جیهانبینییەیە کە پارچە نووسراوێک هەڵیدەگرێت. لە کتێبی دووەمدا “چێشەی ئەدەبی” باسی جوانی دەق و چێژی دەق دەکات لەگەڵ ئەوەی چۆن دەقێک یان نووسراوێک هەر ژانرێک بێت لە ڕێگای بەرهەمهینانی ئاستەکانی ئێستێتیکی دەقەوە دەبێتە سەرچاوەی زانین یان چێژ.

بەشێکی تر لە کارەکانی مامۆستا عەزیز ئەو زنجیرە کتێبەیە کە لەسەر ئەفسانەی میللەتانی تر وەریگێڕاون لە ناویاندا ئەفسانەی ئەرمەنی، تورکیای، سلاڤی، فیرعەونی و مازەندەرانی… دیارە زۆرینەی خوێنەری کورد لە سەرەتای هەشتاکانی سەدەی رابردوودا مامۆستا عەزیزیان لە ڕێگای وەرگێڕانی کتێبە ناوازەکەی ڕەسوڵی هەمزاتۆڤەوە ناسی، واتە " داغستانی من" کە دوو کتێبە. چیرۆک و بەسەرهات و ئامۆژگاری و پەندو قسە نەستەقەکانی ناو کتێبی داغستانی من بەو

زمانەی کە مامۆستا عەزیز بابەتەکەی پێ داڕشتووەتەوە، هێندە جوان و چێژبەخشە خوێنەر کە دەستی دایە کتێبەکە ناتوانێت دەستبەرداری بێت هەتا نەگاتە کۆتایی. هەرکاتێ ئەمە لە کاتی زانکۆدا باسی قسەیەکی ناو “داعستانی من”مان بکردایە، دەمانگووت ئەمە قسەی ناو داغستانی تۆیە، یان لە داغستانی تۆدا شامیل وادەڵێت، ئەویش راستەوخۆ دەیگووت لە داغستانی ئەودا، واتە داغستانی رەسوڵی حەمزاتۆف، دەستبەجێ ئەوەشی بۆ زیاد دەکرد ” داغستانی من بێحرکەیە”. هەندێجار لەسەری دەرۆیشت و دەیگووت ” بێحرکە زۆر گرنگە، بێحرکە پایتەختی هەموو، جیهانە. منیش بە گاڵتەوە پێم دەگووت راستە، بەڵام مێژووی بێحرکە لە بەڕێزت و مامۆستا رەسوڵ بێزار گەردیەوە دەست پێدەکات. کە ئەمەی گوێ لێ دەبوو هەمووجارێ ئەم قسەیەی دووبارە دەکردەوە کە مامۆستا رەسول گەردی پێی گوتبوو: کورە ئەوە تۆ کتێبان دەنووسیت، لە کتیبێک لەسەر من نانووسیت، لە کتێبێک لەسەر عەیران نانووسیت؟”
بێگومان بێجگە لەم بەرهەمانەی ناومان بردن و دەیان بەرهەمی تریش، مامۆستا عەزیز کارێکی هەجگار بە نرخ و گرانی لە بواری وەرگێڕاندا ئەنجامداوە، ئەویش وەرگێرانی” کۆمیدیای ئیلاهی” نووسەرو شاعیری بەناوبانگی ئیتالی دانتێیە “. بێگومان ئەم کتێبە یەکێکە لەو کتێبە پڕ بایەخانەی کتێبخانەی جیهانی کە نەبوونی لە کتیبخانەی کوردیدا ناتەواوییەکی لە بەرچاو بوو. مامۆستا ئەو بۆشاییەو چەندین بۆشایی تری لە کتێبخانەی کوردیدا پڕکردەتەوە.
بێگومان هێشتا زوو بوو بۆ ئەوەی مامۆستا بەجێمان بهێڵێت و هێشتاش کتێبخانەی کوردی و ناوەندی رۆشنبیری و کولتووری کوردی پێویستی بە مامۆستا عەزیزو هاوشێوەکانی مامۆستا هەیە. گیانی بەرزەفڕی مامۆستا عەزیز شاد بێت، بەڵام دیارە ئەو هەر بە جەستە ناوەندی رۆشنبیری و کولتووری و کتیبخانەی کوردی بەجێهێشتووە، ئەگینا لە رووی مەعنەوییەوەو بەرهەمەکانیشی بە زیندووی لە یادەوەری ئێمەدا دەمێننەوە.

بیرەوەرییەکانی فەقێیەکی

گومڕا-66.. شەمامە بارەوانی

بەشی(٦٦)

ئەوەی وا بێت و تێڕوانینی وا بێت، لەناو ئەمە جێگای نابێتەوە

هەرسێ بارێت بەو فەقێ شێشەووەی لە بەشەکانی پێشوو باسم کرد، بەسەرهاتێکی دیکە هەیە، لەم بەشەدا لێی دەدوێم.
بیرمە، تازە ببووم بە هەڵگری بیری توندئاژۆیی و کەوتبوومە ژێر کاریگەری فیکری توندئاژۆیی ڕێکخراوی(قاعیدە)، کۆمەڵێک نامیلکەکە و کتێبی سەلەفیگەرا و فەندەمێنتالیستەکانم لابوو و دەمخوێندنەوە.
یەکێک لەو نامیلکەکە و کتێبانە، باسی لە حەرامەتی وێنە و پەیکەر و شت دەکرد و زۆر نەزانانە، دۆ و دۆشاو تێکەڵ کرابوو. پەیکەر بە بتی پەرستن دانرابوو و دروستکردنی وێنەی مرۆڤ و گیانداران و وێنەی فۆتۆگرافیش حەرام و تابوو کرابوو.
لە ماڵەوە بۆفێیەکمان هەبوو، دوو کەلەشێری لەشێوەی پەیکەرم کڕیبوو و لە ناو بۆفێکەم دانابوو.
کە ئەو فەتوا و شتەی ناو نامیلکەکەی کتێبەکانم خوێندەوە، یەکسەر پەیکەری دوو کەلەشێرەکەم لە بۆفێکە هێنایە دەر و وردوخاشم کردن.
ئەلبوومی وێنەکانیشم هێنا، ویستم هەمووی گڕ تێ بەردەم.
دەمێک سەیری وێنەکانم کرد و نەمتوانی بیانسووتێنم، گوتم: ئەو هەموو یادگارییانەی خۆم، چۆن بە دەستەکانی خۆم بسووتێنم؟
دەی با جارێ لێیانگەڕێم، کاتێکی تر دەیانسووتێنم.
ئەوە هێشتا هیچ کۆنتاکێکی حیزبیم لەگەڵ یەکگرتووی ئیسلامی دروست نەکردبوو.
دواتر کە ڕۆیشتم بۆ حوجرە و فەقێیاتی، بیرمە ساڵی یەکەمی حوجرە و قوتابخانەی ئایینیم بوو، ڕۆژێک مەلاکان گوتیان دەڕۆین گەشتێک دەکەین و جەوێک دەگۆڕین. پاسەکیان هێنا و هەموو مەلا و فەقێکان ڕۆیشتینە ناو پارکی (سامی عەبدوڕەحمان). من ئەوکاتە فەقێیەکی فەندەمێنتالیست بووم و باوەڕم بە وەها کارێک(گەشت و چوونە پارک و جەوگۆڕین و شت) نەبوو.
له تێڕوانینی ئەوکاتەم، پارک و مەلها یەک شت بوون، قەناعەتم وابوو کە پارکەکانیش شوێنی بەرەڵایی و ڕابواردنن!
ئەو فەقێ شێشەووە فێڵباز و تاکتیکبازەی کە هێشتا نەمناسیبوو و مەعدەنی ئاشکرا نەببوو، زانی کە من توندئاژۆم و باوەڕم بەو شتانە نییە و لە ناچاری هاتووم، خۆی لە نزیککردمەوە و لەژێر گوێچکەکانم چرپاندی: مەلاشەمامە، توخوا کەی ڕەوایە ئەمەیان هێناوەتە ئەو

بەرەڵاخانەیە؟ ول□□اهی ئێمە و ئێرەیان نەگوتووە.
ئەو یەکگرتووانە بەس مایه زینای حەڵاڵ بکەن.
وەلڵاهی حوجرە و فەقێ و مەلای تر بەمە بزانن کە هاتووین بۆ پارک، ئا بڕوومان دەچێت.
گوتم: زۆر ڕاستە، بەڕاستی نەدەبوو بێینە وەها فەسادخانەیەک!
ئەوڕۆژە من و ئەو فەقێ شەشڕووە لەژێر لێوەوە هەر گل□یمان دەکرد و دەمانگوت و دەمانگێڕاوە.
کاتی نانخواردن هات و مەلاکان کامێرایەکیشیان هێنابوو و گوتیان دەی با کۆمەڵێک وێنە بۆ یادگاری بچرکێنین.
ئەو فەقێ شەشڕووە خۆی شازکرد و خۆی جیاکردەوە و گوتی: من وێنە ناچرکێنم، وێنەچرکاندن حەرامە.
مەلاکان کە هەموویان یەکگرتووی ئیسلامی بوون، زۆر بەو هەڵسوکەوت و قسەی ئەو فەقێ شەشڕووە قەڵسبوون و گوتیان: ئەوەی وا بڵێت و تێڕوانین و فیکری وابێت، لەناو ئێمە جێگای نابێتەوە.
جا ئەو فەقێیه ڕاستە ئەو ڕۆژە هیچ وێنەیەکی نەچرکاند (وێنەکانم هەمووی لە حوجرەکەی مزگەوتی: ڕەحمە لەکاتی فەقێیاتیم بردوو و لە ئەلبوومەکەمم وەک یادگاری پاراستووە).
وەلێ دواتر و دوای چەند مانگێک لە حوجرەکەی محم□م□دییە، مەلا و فەقێکان کۆمەڵێک وێنەی تری یادگاریمان چرکاند. ئەو فەقێ شەشڕووە هات لەگەڵمان دەستی بە وێنە چرکاندن کرد(ئەو وێنانەشم هەموو لایە و لە ئەلبوومی وێنەکانم پاراستوومن).
ئەو فەقێ شەشڕووە، لە بەشەکانی پێشوو گوتم: خۆی لەو مەلا کۆنەبزووتنەوە و جیهادییە، مەلا(ع. مەمک)نزیک کردبووەوە و مەلای کۆنەجیهادیش دەیگوت: هەموو جۆرە وێنە و پەیکەر و تابلۆ و شتێک حەرامە!
ئەوڕۆژەی لە پارکی سامی عەبدو□□حمان ئەو فەقێ شەشڕووە کە گوتی وێنە ناگرم، درۆی دەکرد و وەک من بیروباوەڕ جیهادی و ڕادیکاڵ نەبوو، بەڵکو مەکر و نازی دەکرد و لای من خۆی وا نیشان دەدا کە لەژێر کاریگەری مەلای کۆنەبزووتنەوە و کۆنە جیهادییە و ئێستاش هەر قەناعەت جیهادییە. دواتر هەر زوو ئەو شەشڕووەی خۆی بیرچووەوە و ماوەیەکی کەم دوای ئەو ڕێکەوتە، یەک دنیا وێنەی چرکاند. هاهاها.
من ئەوڕۆژەی ناو پارک و دواتریش، وێنەم چرکاند و سەرەڕای ئەوەی دەمگوت: وێنەچرکاندن حەرامە، وەلێ نە دەستم ڕۆیشت ئەلبومی وێنەکانم بسووتێنم و نەیش هیچ جارێک گوتم: وێنە ناچرکێنم.
دەمگوت: ڕاستە وێنە چرکاندن گوناحە، بەڵام گوناحی زۆر گەورەتر هەیە، کە دەبێ خۆمانی لێ دوورخەینەوە.

تیشكباران.. ستار ئەحمەد

(1)

دڵم پڕبووە لەنوور
عەشقێك دەفی دڵم دەكوتێ
چاوانم شەهیدبوون بەچاوەڕوانی
نیگایەك بسكی هەنگاوەكانت دەدزێ

(2)

خەمێك سیا
ناخم دەكاتە سۆفی
شەوانە دەستنوێژی
سۆزێك پاك هەڵدەگڕم
دەرونم دەبێتە مەزرایەك
دەستەكانم بەڕویەكی بناركێو
لەجیاتی گوڵاڵە .. هێشووی شیعردەگرم

(3)

هەنسكم
دڵۆپەی ماڵە نەدارە
دەستێك بە پەرچەمی خەما دەهێنم
چاوەڕوانیەك وەكوو چاوانت گۆشەگیر
لەكسپەی هەناوما دەمرێنم

¬¬(4)

ئاسمان تیشك بارانم دەكا
گوڵە ئەستێرەی یادوەریت كۆدەكەمەوە
پەنجەكانم دادەگیرسێن
دەلكێن بەڕوحی هەناسەی خۆمەوە

(5)

مەمكێكی رووت
خۆی لەگەڵای دارسێوێك دەسوێ
دارێك گەڵا دەبارێنێ
سنگێگ شیری ئەوینی لێدەتكێ

(6)

شنەی بایەك
بەدوای هەناسەی رەزێكا رادەكا
گوڵێك بەردەبێتەوە
زریانێك دادەكا

(7)

دڵێك لاپەڕەی دالیایەك هەڵَدەگرێ
خوێناوێك دەبێتە خەنەی روومەتی گەڵایە
بەرامەیەك تیشكدەداتەوە
پەروانەیەك ماچی ناكات و
دڵخوازێك شەوانە بەلایدا نایە

ستار ئەحمەد